

Bakalářská práce

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

IZV

Michal Kadlec

**Vývoj a změny pojetí postavy Lucifera
v lidském vnímání**

Bakalářská práce

Praha 2014

Bakalářská práce

Autor práce: **Michal Kadlec**

Vedoucí práce: **PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2014

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KADLEC, Michal. Vývoj a změny pojetí postavy Lucifera v lidském vnímání. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, 2014. 44 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Martina Ondo Grečenková, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá tématem postavy Lucifera a souvisejících mytologických a náboženských postav. Sleduje proces přeměny předkřesťanských vzorů v bytost stojící v protiváze k Bohu. Na základě starověkých textů z různých prostředí sledujeme přeměnu atributů a významu dané postavy, přičemž důraz je kladen na roli Bible při tvorbě nového pohledu na mytologicky a nábožensky starší vzory. Od bytostí ryze astrálních se tak práce dostává k Jeronýmovi a dalším autorům, kteří využili potenciálu postavy k upevnění křesťanských hodnot vymezením nepřítele či opaku Boha. Při sledování tohoto přerodu a cesty od Lucifera ve významu „Světlohoše“ dochází práce k Satanovi a zohledňuje tento proces a jeho výsledky či naopak uchované hodnoty i v kontextu jiných náboženství. Zároveň předkládá stručné objasnění pozadí přeměny včetně souvisejících pojmů, prostředí, myšlenkové tradice a na příslušných místech také exkurzů do archetypálních mýtů. Práce sleduje postavu Lucifera od jeho symbolického původu po jeho „návrat“ již v pozici Satana a následnou apokalypsu.

Annotation

Bachelor thesis deals with the topic of Lucifer as a being and other mythological and religious characters connected with him. The process of transmutation of pre-Christian patterns into the being opposing the very God is being observed. Based on ancient scripts from various places and eras the change of attributes and meanings of the character is studied. The impact of the Bible on constructing a new view on mythological and religious patterns from the past has been underlined. From the beings “astral” in their aspect the work continues to Hieronymus and other authors who used the potential of the character to empower the Christian values shaping the enemy or the being opposing God. Observing this metamorphosis from Lucifer the Lightbringer to Satan the thesis works with these changes or shared values concerning other religions

Bakalářská práce

too. The background of those changes, surroundings and ideological tradition is revealed. The thesis studies Lucifer from the very beginning to his return as Satan, the harbinger of Apocalypse.

Klíčová slova

Lucifer, Satan, náboženství, mytologie, křesťanství, Bible, archetyp, Světlonoš, zlo

Keywords

Lucifer, Satan, religion, mythology, Christian faith, the Bible, archetype, Lightbringer, evil

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne

Michal Kadlec

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval především vedoucí práce paní PhDr. Martině Ondo Grečenkové, Ph.D. za její rady a podporu, tolik potřebnou pro tvorbu práce.

Dále děkuji také panu prof. Mgr. Martinu C. Putnovi, Dr. za konzultaci.

Obsah

Úvod

1. Část I. Lucifer – původní hrdina.....	3
1.1. Lucifer – původ jména.....	3
1.2. Astrální mýty.....	4
1.3. Jeroným a propaganda.....	10
1.4. Odkaz původního významu.....	11
2. Část II. Z Lucifera Satanem.....	12
2.1. Židovská tradice vzpoury.....	13
2.1.1. Kabala a odvrácená strana.....	15
2.2. Změna křesťanského pohledu.....	18
2.3. Satan pokušitel.....	20
2.3.1. Mýtus hada.....	23
2.4. Jméno Satan.....	24
2.4.1. Další jména.....	25
2.5. Peklo a podsvětí.....	29
2.6. Obrazy Lucifera / Satana v jiných mytologiích či náboženstvích.....	31
2.6.1. Satan v chápání gnostiků.....	32
2.6.2. Zoroastrismus.....	33
2.6.3. Islám.....	33
2.6.4. Jezidismus.....	35
2.6.5. Pohanství.....	36
2.7. Motivy povstání a příčiny pádu.....	37
2.8. Satanův návrat a příchod Bestie.....	38
3. Shrnutí poznatků.....	38

Závěr

Summary

Úvod

Nadpřirozené a mytické bytosti vždy fascinovaly lidskou představivost, jednak určitou vznešeností a velikostí, ale také vlastním příběhem. Jejich charakter do značné míry odrážel samotné uvažování těch, kdo je uctívali či si o nich vyprávěli. Touha po větší moci, slávě či nádheře a následný pád, stejně jako postavení se do opozice samotnému Bohu, patří mezi myšlenky nejtroufalejší. I proto se nelze divit, že Lucifer (či jeho postupně vznikající ekvivalenty) na sebe strhává po staletí pozornost učenců, teologů, ale i laiků. Naše práce má být drobným příspěvkem k této problematice.

Cílem této práce je popsat mytologickou a náboženskou postavu Lucifera, respektive charakterizovat vývoj této postavy od nejstarších mýtů přes starověká náboženství a jejich novější variace po novozákonní křesťanství. Práce předkládá vývoj mytologického archetypu, který pro zjednodušení označujeme jako „luciferský“ (pozn. Pod čarou: a to v dobách, kdy ještě pojem jako takový neexistoval či nesl jiný význam), označující bytost velmi vznešenou, která v pýše odporovala nejvyšší autoritě a byla potrestána pádem (ve všech významech tohoto slova).

Pozornost je věnována přerodu postavy Lucifera v Satana, tedy apriori Nepřítele ve smyslu dualisticky nahlíženého řádu světa. Proto se logicky pozornost nejprve zaměřuje na pojem Lucifer coby světloňoš, respektive cestu k tomuto pojmu.

V první etapě našeho pátrání vycházíme ze starobylých slovesností kultur Předního Východu či prostoru kolem Středoziemního moře. Zdroje poznatků jsou tak babylónské, ugaritské, ale i řecké či římské mýty. V této etapě zaznamenáváme astrální pozadí mýtů, prvek potrestání pýchy pádem zde spíše básnický popisuje přírodní jevy střídání nebeských těles. Ta soupeří silou vlastního svitu, je zde patrna nevyhnutelnost jejich pohasnutí, použitelná později jako varování lidských králů před vírou v neomezenost vlastní moci. Tento přerod nacházíme v Izajášovi a sledujeme jej v jednotlivých překladech, jako jsou Bible Kralická, Vulgata a další.

Práce postupně nabízí popis naroubování představy padlé bytosti, ať mytické či reálné, na novozákonní tradici volby mezi dobrem a zlem, kdy oba principy mají vlastní ztělesnění, která spolu soupeří. Splynutí původní luciferské postavy s Nepřítelem coby tím, kdo přinesl do světa zlo, je podpořeno výkladem zdrojů jako Zjevení svatého Jana, tedy Apokalypsa.

Cílem práce je ovšem také ukázat, že cesta od Lucifera k Satanovi není lineární a i starší židovská slovesnost má vlastní tradici vzpoury, kdy se z dříve uznávaných bytostí stávají nepřátelé. Čerpáme zde z apokryfní literatury, knih Henochových atd. Tato tradice je velmi zajímavá a v naší práci jdeme po jejích stopách, dostáváme se tak k židovské mystice a pohledu na svět o dvou stranách, kde se náhle postava Nepřítele jeví jako logická či alespoň pochopitelná. Středověká představa personifikovaného Zla tak měla na čem stavět.

V další části již práce popisuje přerod, podpořený Lukášovým evangeliem, kde se okamžik Pádu pojí přímo s bytostí Satana. Jelikož se v období, popisovaném v této části práce, objevuje nová postava, Ježíš, aspekt Světla musí být tedy odebrán všem ostatním a sloužit jemu výlučně. V této fázi se práce posunuje do líčení Satana jako postavy, věnuje se rozboru Nového zákona, hledá místa, kde je Satan zmíněn. Nachází přitom několik archetypů jeho chování i ztvárnění, přičemž se snaží zohlednit i alternativní výklady.

Postava Satana jako Nepřítele či Zla je pak rozebrána dále z pohledu minoritnějších náboženských či filosofických skupin i jiných náboženství – zde se pro přehlednost vrátíme k obrazu Lucifera a jednotlivé „postavy“ hodnotíme v kontextu ostatních náboženství společně, ač odděleně. V naší práci dostává prostor také popis míst, spojených s Luciferem či Satanem. Právě jejich konstrukce totiž napovídá velmi mnoho o dobovém vnímání smrti či života po ní. Peklo a další říše mimo obvyklý prostor výborně ilustrují, jak se měnil pohled na osud zemřelých v souladu se změnou celkového náboženského vnímání v jednotlivých epochách.

V samotném závěru pak shrneme celkové poznatky, jak se vyvinula postava Lucifera, jak na ni bylo nahlíženo jednotlivými prameny a jak se transformovala do postavy Satana, opět s důrazem na hodnocení zdrojů, které se mu věnují.

Pro účely našeho výzkumu jsme si stanovili tuto hypotézu: Lucifer a Satan jsou dva odlišné koncepty, k jejichž splynutí došlo až v období Nového zákona. Bytost původně mytologická, jež odrážela vnímání astrálních jevů, mohla být použita jako alegorie pádu, k němuž vede nerespektování vyšších autorit, tak jak ji popisují mýty starověkých kultur. Rozhodně se nepojí s představou zla, natož jeho nejvyšší personifikací. Některé aspekty Lucifera, zejména pýcha a odpor vůči „danému řádu“ pak mohly být použity pro vytvoření postavy Satana coby božího Nepřítele. Satan vystupuje do jisté míry jako „instituce“, vůči níž je vymezena boží dobrota a laskavost.

Tyto myšlenky, stejně jako potenciální vliv jiných kultur a mytologických okruhů na vývoj námi zkoumaných postav chceme touto prací ověřit. Využíváme k tomu vhodné pasáže z příslušné literatury, zasazené do historického kontextu a kulturně-náboženského rozhledu.

Část I. Lucifer – původní hrdina

1. 1. Lucifer – původ jména

Velice často se setkáváme se splýváním pojmenování Lucifer a Satan, odkazujícími na jedinou bytost. Ta vystupuje jako protivník, protiklad křesťanského Boha. Mezi těmito pojmy je však značný rozdíl. Následující kapitola má přinést přehled původu jména či pojmu Lucifer/lucifer.

Ač se nabízí hledat původ v náboženských textech, zejména Bibli, slovo „Lucifer“ není pro Bibli vůbec typické. Jednotlivé překlady Bible, ať už latinská Vulgata, anglická KJV (King James Version) či Bible Kralická, používají toto jméno poprvé ve verši Izajáše 14:12.

Právě Vulgata pojem Lucifer přináší. Příslušný úsek Izajáše byl do latiny přeložen v letech 390 až 392 n.l., autor překladu Jeroným, však vycházel mimo původních hebrejských materiálů také z již existujících překladů řeckých, Septuaginty. Septuaginta se mírně odlišuje od hebrejských textů, vznikala v 3.st.př.n.l až v 1.st.př.n.l, přičemž používá výraz eosphoros, tedy „ranní hvězda“, „morning star“. Řecké slovo eosphoros se objevuje i v jiných textech, například Homérově Odyssei (cca 800 př.n.l.) nebo Hesiodově Teogonii (cca 700 př.n.l.). Jde o básnický prvek, opis jitřní hvězdy, Jitřenky, planety Venuše. Mimo pojmu Eosphoros, tedy Jitřenka, se k planetě Venuši váže i pojem Hesperos – Večernice¹. Eosphoros byl synem bohyně Éos, sestra slunečního boha Hélie a měsíční bohyně Seléné (ač některé mýty hovoří o Éos jako o dceři titánů). Význam pojmu v řeckých textech nepřesahuje rovinu astrální, nijak nepracuje s myšlenkou temného božího protivníka, démonů apod.

---

¹ FORSYTH, N. (1989). *The Old Enemy: Satan and the Combat Myth*. Princeton University Press. ISBN 978-0-69101474-6. Str. 136.

Tuto rovinu nenabízí ani pozadí hebrejské, jak bude podrobně rozebráno níže, hebrejský Hélel, ekvivalent řeckého eosphora, stojí na bohatém mytologickém podloží, v němž se mísí archaické náboženské a astrální představy s dobovou politickou situací. Ale zpět k výrazu lucifer a jeho prvnímu užití.

Bible Kralická² překládá příslušnou pasáž takto:

Jakž to, že jsi spadl s nebe, ó lucifere v jitře vycházející? Poražen jsi až na zem, ještos zemdlíval národy. Však jsi ty říkával v srdci svém: Vstoupím do nebe, nad hvězdy Boha silného vyvýším stolicí svou, a posadím se na hoře shromáždění k straně půlnoční. Vstoupím nad výsosti oblaku, budu rovný Nejvyššímu. A ty pak stržen jsi až do pekla, pryč na stranu do jámy. (Izajáš 14:12-15)

V češtině již tedy pracujeme s pojmem Lucifer, ač není psán s velkým počátečním písmenem, což by odkazovalo k myšlence, že skutečně nejde o jméno, ale jen o označení. Vychází přitom z latinské verze textu. Klíčová je věta „Quomodo cecidisti de caelo lucifer qui mane oriebaris corruisti in terram qui vulnerabas gentes³“. Jeroným použil slovo lucifer, tedy složeninu latinských slov lux = světlo a fero = nesu, ve významu světlonoš, nositel světla, opět spíše titul než jméno. Verš tedy neodkazuje v ničem k Satanovi, dává však vhodný základ pro pozdější křesťanskou interpretaci. Jeronýmova slova pak poslouží jako vylíčení obrazu pyšného rebela, ztrestaného Bohem, uvrženého do pekla.

1.2. Astrální mýty

Jeroným ovšem není autorem zmíněného verše. Překládal text mnohem starší, založený na tradičním mýtu o bytosti, snažící se konkurovat božskému vládci. Rebel je potrestán, „sražen z oblohy“. Takovýto mýtus je velmi rozšířený napříč archaickými kulturami a může být založen na pozorování konkrétního přírodního jevu. Ráno, když vychází Slunce, ostatní hvězdy pohasínají a pro pozemského pozorovatele se stávají neviditelnými.

---

² Bible kralická. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: [http://www.mzm.cz/pamatnik-bible-](http://www.mzm.cz/pamatnik-bible-kralicke/bible-kralicka/)

[kralicke/bible-kralicka/](http://www.mzm.cz/pamatnik-bible-kralicke/bible-kralicka/)

³ BRATCHER, D. "Lucifer" in Isaiah 14:12-17 Translation and Ideology. [online]. [cit. 2014-04-26].

Dostupné z: <http://www.crivoice.org/lucifer.html>

Nejjasnější z nich, nejdéle viditelná, je pověstná Jitřenka, „velká hvězda“, ve skutečnosti planeta Venuše. I ona ale postupně slábne, přestože po určitý čas „vzdoruje“ jasnějším nebeským tělesům. Venuše není přes noc vidět, což vedlo lidi k myšlenkám, že se někde v tu dobu skrývá. Nabízí se tak paralela mezi božstvy Večernic a Jitřenek a klasického mýtu o sestupu do podsvětí (Inanna, Ištar atd.).

Starověcí pozorovatelé tak v tomto astronomickém běžném jevu mohli spatřovat boj mezi silami, které si zosobnili do podob božstev. Příběhem o postavě, uzurpující si božskou moc, a nakonec padnuvší, je tak například mýtus o Faethonovi z řeckého prostředí. Faethon byl synem Héliovým, tolik toužil navštívit božského otce, že nedbal varování a zahynul při cestě ve slunečním kočáře. Jeho skutek, ač odvážný, sloužil jako příklad pýchy vedoucí k tvrdému pádu. Faethon zaplatil za svou troufalost životem. Motiv vzdoru proti bohům je v řeckých pověstech zastoupen také mýtem o Pýthonovi, který zaútočil na Olymp a byl bohy sražen do Tartaru.

Existují ovšem ještě starší mýty s touto tematikou. V ugaritské tradici najdeme příběh Aštara (Athar, Athtar), syna bohyně Ašéry (Aširat, Athirat). Po smrti boha Baala měl na vládcovský stolec nastoupit právě Aštar, trůn byl však pro něj příliš veliký, spokojil se tedy s vládou nad světem lidí⁴. Touto problematikou se zabývá podrobněji též Stehlík⁵. Paralela s Luciferem je zde zřejmá, přestože není líčen násilný akt svržení či pád samotný. Hrdina mýtu však opět nezískal božský trůn a tak vládne jinde, na horším místě, neuspěl mezi bohy, našel místo jako vládce lidí. Tato myšlenka Lucifera či Satana coby vládce pozemského a protivníka vládce nebeského, tedy obecně Boha, bude rozvedena později.

Hebrejský text, s kterým Jeroným pracoval, ve zmíněném verši Izajáše 14:12 používá jméno הֵלֵל בֶּן שָׁחַר , Hélel ben Šahár, tedy Hélel, syn Šahára. Slovo Šahár přitom znamená Jitřenka či Svítání⁶. Proto se Jeronýmovi nabízel překlad jména jako lucifer, ranní hvězda, ten, kdo nese světlo. Přestože v překladu použil malé první písmeno, slovo Šahár může odkazovat přímo k bytosti, ugaritskému bohu Šacharovi.

Transkripce původních jmen se v jednotlivých zdrojích liší, setkáme se s psaním „šachar i šahár, hélel, hélél i helel, střídáním velkých i malých písmen u jmen/označení.

---

⁴ POPE, M., H. El in Ugaritic Texts [online]. [cit. 2014-05-14].

Dostupné: <http://books.google.cz/books?id=ns4UAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>

⁵ STEHLÍK, O. Ugaritské náboženské texty. 2003.

⁶ Hebrew Concordance: hê-lêl -- 1 Occurrence - Bible Suite. Bible Hub. Leesburg, Florida

Pátrání po přesném lingvistickém původu jednotlivých označení a zdůvodnění výběru jednotlivých transkripcí přesahuje možnosti této práce. Šachar tak považujeme za pojem, označující jitřenku, a přes související vlastnosti i konkrétní božstvo.

Šachar a Šalim⁷ byli podle ugaritského mýtu božská dvojčata, děti nejvyššího boha Ela a bohyně Ašéry (zde připomeňme mýtus o Aštarovi, jemuž je připisována stejná matka, viz výše). Tito bratři symbolizovali úsvit a soumrak, pojí se tak s nimi pojmenování Jitřenky a Večernice, vlastně dvou aspektů planety Venuše. Šalimův odkaz přetrval ve jménech Šalamoun, Abšalóm či Jeruzalém. Šachar se stal mytologickým otcem Hélela, ten je tak nazýván synem Jitřenky či synem Svítání. Nacházíme zde však zajímavý rozpor, kdy zároveň nacházíme odkazy na Jitřenku jak v podobě Šachara samotného, zřejmě ugaritské prostředí, tak v podobě Šacharova syna Hélela – jako personifikace Venuše v Babylónu. Zde byl uctíván jako ranní hvězda, nehovoří se zde však o jeho pádu. Nemáme tedy přímý důkaz, že by biblický Hélel byl totožný s Hélelem babylónsko-ugaritské tradice. Jasně však je, že Hélel byl na předním východě známou postavou, stejně jako jeho otec. I proto nemusel zřejmě Izajáš jeho původ či vlastnosti v textu specifikovat, očekával zřejmě porozumění. Ugaritská tradice Aštarovy ztráty trůnu a jeho přiřazení k Venuši může ovšem být s Hélelem babylónským pouze propojena a nemusí nutně jít o tutéž postavu. Pro obecnější význam hovoří základ slova: *Hebrejský výraz hélél ben šachar = Syn Jitřenky je většinou odvozován (srov. GB) od slovesa h-l-l' = svítit, zářit (Iz 13,10 Jb 29,3 31,26 41,10, srov. též arabské substantivum halal = měsíční srpek), jež ukazuje až do oblasti astrálních mýtů. Záře jitřenky, viditelná k ránu, dala podnět k mýtům o zrodu Jitřenky a Večernice (srov. ugaritský epos SS [= Šachar a Šalim] o stvoření obou božstev). Vliv těchto mýtů je znát i v pseudepigrafní židovské literatuře vyprávějící o svržení andělů vedených Šamchazajem a Azaelem (Henoch 6,6n).*⁸

---

⁷ BOTTERWECK, G. J., Theological Dictionary of the Old Testament, Volume 15, str. 24. [online]. [cit. 2014-04-26]. dostupné z:

http://books.google.cz/books?id=63BP9Rpm26sC&pg=PA24&lpg=PA24&dq=god+of+peace+ugaritic+s+halim&source=bl&ots=kFmXA0htEw&sig=ovNpxhbuiBv1k4jiuSR34176GZI&hl=en&sa=X&ei=GM08UZ-hM42Q7Aa0rIC4Aw&redir_esc=y#v=onepage&q=god%20of%20peace%20ugaritic%20shalim&f=false

⁸ BALABÁN, M., BIČ, M.. Výklady ke Starému zákonu, díl IV. str.64

Jiná verze říká o tomto andělu, že byl zavěšen mezi nebe a zemi, tj. stal se hvězdou (midraš Abkír). V dalších pseudoepigrafech (Život Adama a Evy, slovanský Henoch) byl tento mýtus přenesen na Satana.⁹

Hélel tak obecně mohl být (stejně jako jeho otec Šachar) archetypálním zobrazením panovníka téměř rovného bohům, spojeného s Večernicí, Venuší, který tak napojením na konkrétnější příběhy o pádu jako takovém nabral rysy luciferovského příběhu.

Jak tedy mohlo dojít k posunu příběhu s původně astrálními rysy k vyprávění o nepříteli či ztělesnění zla? Jeroným nijak nenaznačuje identifikaci Hélela (Lucifera) se Satanem. Důvod, proč vůbec o této postavě Izajáš referuje, také není ten, aby čtenář byl obeznámen s „biblickou“ představou Satana. Izajášův Hélel pouze staví na staré tradici, kterou obratně využívá jako nástroj propagandy, lze-li takto nazvat snahu o vymezení vlastního národa mezi ostatními kulturami starověkého předního Východu. Kapitoly 13 až 23 Izajáš pojímá jako kritiku cizích kultur, prostřednictvím věštb jim prorokuje zkázu. To se týká Asýrie, Pelišteje, Moábu, Damašku a Egypta. Samotné verše 14:12, kde je lucifer zmíněn, se přitom týkají věštby, ohlašující pád babylónského krále. Shrňme, co předchází oněm slovům z pasáže Izajáš 14:3-7: *V den, kdy ti dá Hospodin odpočinout od tvého trápení a nepokoje, od tvrdé otročiny, jíž jsi byl zotročen, proneseš o babylónském králi pořekadlo: "Jak pominul poháněč, jak pominula knuta!" Hospodin polámal hůl svévolníků, žezlo vládců, jež zběsile bilo národy ranami bez ustání, hněvivě vládlo pronárodům nezkrotným pronásledováním. V míru odpočala celá země, všechno zvučně plesá.¹⁰*

Přímo je tedy zmíněn babylónský král, ač není jmenován. Pak následuje výčet útrap a ortel rebelskému králi - Izajáš 14:10-11: *Ti všichni se ozvou a řeknou tobě: "Také jsi jako my pozbyl síly? Už jsi nám podoben! Do podsvětí byla svržena tvá pýcha, hlučný zvuk tvých harf. Máš ustláno na hnilobě, přikrývku máš z červů."¹¹*

---

⁹ BÍČ, BALABÁN a další, Starozákonní překladatelská komise. Výklady ke Starému zákonu, díl IV.

¹⁰ Ekumenická rada církví v ČR. Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad. Jinak také Český ekumenický překlad /CEP/. V elektronické formě SW BibleWorks. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z : <http://www.bibleworks.com/>.

¹¹ Tamtéž

Závěrečná pasáž pak líčí budoucí útrapy králova potomstva a jeho historické zatracení –

Izajáš 14:18-22: „*Všichni králové pronárodů, všichni leží slavně ve svých hrobkách, ale tebe pohodili mimo hrob jak ohavný výhonek; jsi jako šatem přikryt zavražděnými porubanými mečem, svrženými do kamenité jámy, jsi jak pošlapaná mršina, nebudeš připojen k nim v hrobě. Vždyť jsi ničil vlastní zemi, vlastní lid jsi vraždil. O potomstvu zlovolníků nebude navěky zmínky.*“

"Připravte jeho synům jatky pronepravost otců! Nepovstanou, nezmocní se země a svět nezaplní městy." "Já povstanu proti nim, je výrok Hospodina zástupů, vymýtím jméno Babylóna i pozůstatek po něm, nástupce i následníka, je výrok Hospodinův."¹²

Je tedy zřejmé, že Izajáš má na mysli opravdu panovníka a nemluví v abstraktním smyslu o padlém andělu, jakkoliv se taková interpretace později nabízí. V předchozím textu práce, kdy byla část s jitřní hvězdou uvedena samostatně, není na první pohled patrné, koho Izajáš jitřní hvězdou či Hélelem myslí. Vzhledem k rámci celého textu, jímž je kritika panovníka, však zřejmě můžeme předpokládat, že pojem Hélel (ben Šachar) v Izajášově době díky univerzální platnosti mýtu a jeho tradici v oblasti posloužil jako opis jména či titulu babylónského vladaře. Navíc je zde patrné ono přirovnání k astronomickému jevu, nesoucí poselství, že žádné, ač sebesilnější světlo, nevydrží zářit věčně a každá moc uvadá. Mohlo jít o vyjádření pádu panovníků Nabukadnezara II., Nabonida, Tiglatpilegara, Sargona II. nebo Sennachireba.¹³

K tvrzení, že je zde myšlen smrtelný muž a ne bůh se připojuje i např. Laney.¹⁴ nebo Wolf, který má za to, že myšlena je zde celá panovnická dynastie.¹⁵

---

¹² Ekumenická rada církví v ČR. Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Ekumenický překlad. Jinak také Český ekumenický překlad /CEP/. V elektronické formě SW BibleWorks. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z : <http://www.bibleworks.com/>.

¹³ DOORLY, W., J. Isaiah of Jerusalem. New York: Paulist Press. 1992. str. 93.

¹⁴ LANEY, J. C. (1997). Answers to Tough Questions from Every Book of the Bible. Grand Rapids, MI: Kregel Publications. 1997. ISBN 978-0-82543094-7. str. 127.

¹⁵ WOLF, H., M. Interpreting Isaiah : the suffering and glory of the Messiah. Grand Rapids, Mich.: Academie Books. 1985. ISBN 978-0-31039061-9. str. 112.

Tímto vladařem upadnutším v moci mohl být některý z panovníků Babylónu za assyrské nadvlády. Od roku 729 př.n.l. tito assyrští vládcové začali užívat i titul „babylónský král“¹⁶, což by časově odpovídalo období, kdy vznikaly Izajášovy texty. Izajáš působil v Judei mezi lety 740-700 př.n.l. za vlády králů Uzijáše, Jotama, Achaza a Ezechijáše z Davidova rodu¹⁷. Babylónskému vládcovi byla předpovězena věčná záhuda, následující jeho pád, žádné další kralování na jiném místě, čímž samým o sobě se odlišuje jeho sudba od osudu Lucifera coby nebeského prince, kralujícímu po pádu v pekle či na Zemi. I tak se ale objevují názory, že namísto slova „morningstar“ je vhodnější použít výraz „Lucifer“. Především křesťanská diskusní fóra předkládají propracovanou argumentaci, vycházející z překladu do angličtiny, známého jako bible Krále Jakuba.¹⁸ Myšlenku, že jde o babylónského krále, a že jiná interpretace je chybná, podpořili i někteří učenci období reformace, například Kalvín¹⁹ nebo Luther²⁰.

Ještě před tím, než došlo ke splnutí pojmů, tedy existoval latinský výraz lucifer či Lucifer sám o sobě a měl vlastní význam. Jako adjektivum výraz doslovně znamená „nesoucí světlo“, což se v latinském prostředí vztahovalo k Měsíci. V mytologii starého Říma pak podstatné jméno lucifer odkazovalo k božské postavě, jejímiž rodiči byli Aurora a Cephalus a jenž dal život Ceyx, tedy dni. Venuše s Luciferem splývá také ve Vergiliově Eneiadě, kdy se podle této hvězdy orientuje Eneas na cestě do Itálie.²¹

---

¹⁶ WIEMAN, D.,J., Tiglath-pileser III. Encyclopaedia Britannica. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/595535/Tiglath-pileser-III>

¹⁷ KOPPOVÁ, J.. Izraelští proroci (Israels Propheten - Gottes Zeugen heute. 1991. Edice Biblistika.2001. ISBN 80-7192-507-1

¹⁸ např. DANIELS, D., W., Answers to Your Bible Version Questions. 2002. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.chick.com/ask/articles/lucifer.asp>

¹⁹ CALVIN, J. Commentary on Isaiah. I:404. Translated by John King. Charleston.2007. S.C.: Forgotten Books.

²⁰ RIDDERBOS, J. The Bible Student's Commentary: Isaiah. Translated by John Vriend. 1985. Grand Rapids, Michigan: Regency.

²¹ CONINGTON, J.. P. Vergili Maronis opera. P. Vergili Maronis Opera. Oxford, London. Whittaker and Co., Ave Maria Lane. 1876. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0050:book=2:commline=801&highlight=lucifer>

Druhý výklad slova pak souvisel s řeckým mýtem o Éos a Phosphorovi (Eosphoros, viz výše).

S negativními konotacemi se tedy výraz zatím nepojí. Ani na dalších místech Vulgaty se nesetkáme s výkladem ve smyslu nějakého zla či nepřítele, naopak. Zde je výčet dalších zmínek:

Jób 11,17 - jitřní světlo;

Jób 38,32 - znamení zvěrokruhu;

Žalmy 109,3 – úsvit

2. list Petrův 1,19 - Ježíš Kristus, kde je přímo tvrzeno: „Et habemus firmiorem propheticum sermonem cui bene facitis adtendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco donec dies inlucescat et lucifer oriatur in cordibus vestris." (Jeronýmova Vulgáta, 2 list Petrův 1:19) a překlad: „Tím se nám potvrzuje prorocké slovo, a činíte dobře, že se ho držíte; je jako svíce, svítící v temném místě, dokud se nerozbrěskne den a jitřenka /lucifer/ vám nevzejde v srdci.“ (Bible, 2 list Petrův 1:19)

Zjevení 22,16; 2,28 - Ježíš Kristus; hovoří však o stella matutina, „hvězda jitřní“, nikoli přímo o „Luciferovi“.

Sírachovec 50,6 - Šimon, syn Oniášův; opět je řeč o stella matutina

1.3. Jeroným a propaganda

Autor Vulgaty, latinského přepisu Bible, je znám jako sv. Jeroným. Byly mu známy židovské zdroje, stejně jako římské mýty a řecké pověsti, vždyť pracoval přímo i se Septuagintou. Řecké jazykové prostředí mu tak nemohlo být cizí, musel chápat význam slov eosphoros i lucifer v dobovém kontextu. Mýtus o Hélelovi ovšem mohl použít ve spojitosti s pojmem lucifer záměrně. V té době probíhaly boje mezi nejrůznějšími křesťanskými věroukami, čehož se účastnil i sám Jeroným. Jedním z jeho soupeřů byl biskup Lucifer Calaritanus ze Sardinie. Tento muž z Cagliari byl vůdčí osobností skupiny Luciferiánů, což rozhodně neneslo žádný nádech rebelie vůči Bohu. Ostatně biskup nebyl jediný toho jména, nacházíme ještě Lucifera ze Sienny²².

---

²² Encyclopaedia Britannica. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/350593/Lucifer>.

Pokud totiž Vulgata (přesněji Nový zákon v jejím překladu) hovoří o luciferovi či jitřní hvězdě, myslí tím obvykle buď samotný jev či přímo Ježíše Krista. Starý zákon ještě nepřichází s představou rebelie a pádu andělů, to je záležitost až pozdější židovské apokryfní literatury a novějších křesťanských textů.

Jeroným tak spojením pojmu lucifer, kterým mohl ukazovat na neoblíbeného duchovního, a staré židovské tradice Hélelovy může ve čtenáři navodit dojem, že tím pyšným, koho čeká pád do zapomnění, je právě Lucifer (myšleno konkrétní muž z masa a kostí). Mohl takto započít přerod světlonoše v temného nepřítele? Ještě než se zaměříme na proměnu v Satana, připomeňme, kde původní lucifer zanechal svou stopu.

1.4. Odkaz původního významu:

Termín „lucifer“ takto přetrval ve východním křesťanství (Ježíš Kristus“, viz Zj. 2,28; 22,16).

Ale i na západě existuje připomínka luciferovského aspektu Ježíše Krista. Nalézt ji lze například v tzv. Velikonočním chvalozpěvu. Jde o hymnus zpívaný na Bílou sobotu. Text se týká velikonoční svíce, paškálu, jejíž věčné světlo je dáno právě Kristem, vstanuvším z mrtvých. V latině zní text takto:

Flammis eius lucifer matutinus inveniat: ille, inquam, lucifer, qui nescit occasum. Christus Filius tuus, qui, regressus ab inferis, humano generi serenus illuxit, et vivit et regnat in saecula saeculorum.

Lucifer, ač psán s malým počátečním písmenem, je latinskými gramatiky v tomto chvalozpěvu vnímán jako vlastní jméno, či jméno postavy, ne pouhého jevu, a odkazuje jasně ke Kristu²³.

---

²³ AMSLER, M. Etymology and Grammatical Discourse in Late Antiquity and the Early Middle Ages (John Benjamins 1989 ISBN 978-9-02724527-4), str. 66. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://books.google.com/books?id=kDi9rHgh8IYC&pg=PA66&dq=Amsler+Lucifer+%22proper+name%22&hl=en&sa=X&ei=fjFUUp-JGdKGhQfD6YHwBA&redir_esc=y#v=onepage&q=Amsler%20Lucifer%20%22proper%20name%22&f=false

Část II.

Z Lucifera Satanem

V práci již byly rozebírány původní mýty, ukazující možné pozadí Luciferovy postavy. V žádném z nich jsme nenalezli podklady pro tvrzení, že by Lucifer, ač vnímán jakkoliv, mohl být božím nepřítelem, hlavním strůjcem všeho zla. Prvek vzpoury prvního z andělů se objevuje až později a v jiných textech, jejichž myšlenky byly na původní luciferiánský mýtus naroubovány a vykvetly do obvyklé představy Satana, který padl, a i kdyby snad kdysi býval Luciferem a pro svou vznešenost a světlo se těšil nějaké úctě, je dnes jen záštiplným duchem, božím nepřítelem.

Kromě Jeronýma, jehož překlad Izajáše snad stojí na počátku, má velký vliv na změnu pohledu na Lucifera Zjevení svatého Jana, tzv. Apokalypsa²⁴, kde se v pasáži 12,7.10. setkáme se ztotožněním hada z Rajské zahrady a padlé hvězdy. Hada pokušitel, tehdy už Satan, zde tak s Luciferem splývá. Takovýchto ztotožnění je v křesťanské tradici celá řada, jako příklady uvedme Tertulliana – Contra Marcionem 11,17 a Órigena – In Ezechielem 3,356.

Pokud nesplývá přímo jméno Lucifer a Satan, ztotožňuje se lucifer se stavem, v němž se snad kdysi Satan nacházel a z něhož byl svržen a pozbyl jej.

Můžeme také rozlišit použití pojmu satan pro pozemské a nebeské případy nepřátel²⁵.

Pozemskými satany by byli David, nazvaný tak ve významu „protivník“ Pelištějskými (1 Samuel 29:4), či Abišai, nepřítel Šalamounův (Žalm 109). Satan je tedy viděn jako nepřítel, ale například Maxim Vyznavač (580-662) připouští, že přesto, že Satan je odpůrcem Boha a zhřešil pýchou a závistí, je to také boží služebník, poslaný, aby naučil lidi rozeznat ctnosti od hříchu²⁶.

---

²⁴ rozbor například na: <http://earlychristianwritings.com/revelation.html>

²⁵ HAMILTON, V., P. Satan. In *The Anchor Bible Dictionary*, vol. 5, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday and Co., 1992), str. 986.

²⁶ MIGNE, J.P., Maximus Confessor, Questions To Thalassios, in *Patrologia Graeca*, 90.243 – 786, In: Russell, Lucifer, str. 36.

2.1. Židovská tradice vzpoury

Ještě před touto érou existovala židovská tradice nebiblických legend, kde vystupují padlí andělé. Jejich vůdcem je Šamchazaj (Samchaz), zmiňován je také Azazel²⁷.

Další verze se objevuje v midraši, hrdinou je zde opět Šamchazaj, rebelující a poražený. Padlý anděl byl zavěšen mezi nebe a zemi jako jasná hvězda²⁸.

O andělich strážcích, z nichž někteří podlehlí zlu a stojí na odvrácené straně, vypráví Knihy Henochovy (2.-1.st.př.n.l.). Tito strážci jsou zmíněni již v Knize Danielově, kde je zdůrazněna jejich svatost (Kniha Danielova 4:13, 17, 23). Pro účely naší práce je ale mnohem zajímavější pohled Henochových knih²⁹, kde je pozornost věnována právě povstalcům mezi anděly. První Kniha Henochova líčí pád Strážců. Samo označení Strážci pochází z hebrejského kořene *er*, v řečtině se setkáme s výrazem *egregoroi* (grigori). V aramejštině slovo *irin*, odkazující ke strážcům, splývá s obecnějším anděl. Anděl jako bytost v sobě ovšem nese strážnou a zároveň svatou „funkci“, takže záměna je spíše v rovině označení než významu. Tím spíše je zdůrazněna změna, kterou tito svatí strážci projdou. Henochova první kniha rozvíjí motiv obsažený v Genesis 6 (synové boží), kdy část andělů dohlíží na lidi na Zemi, ale neodolá pokušení a plodí s lidskými ženami zvrácené potomstvo, nestvůrnou rasu obrů, označovanou jako *nefilim*. V tomto selhání jsou vedeni andělem jménem *Samyaza* – tedy již výše zmíněný Šamchazaj. Ten dává lidstvu „dar“, učí je rozličným dovednostem a technikám, na něž by ale podle božího záměru měli lidé přicházet postupně a ne jimi být obdařeni naráz³⁰. Zde opět cítíme záblesk mýtu o daru lidstvu, který si „nezaslouží“ či mu nepřísluší.

---

²⁷ Book of Enoch, [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/bib/boe/boe009.htm>

²⁸ MARTIN, R. Midr. Abkir in Yalk. Pugio Fidei. str. 564

²⁹ CHARLES, R.H. The Book of the Watchers, Chapter VI.

³⁰ tamtéž

Tato „prometheovská“ situace odkazuje k představě bytosti, která sice v očích Boha padla, protože jej neuposlechla, ale lidstvu její čin přinesl nové poznání. Lucifer jako Světloňoš by obstál co do archetypu takového rebelujícího anděla, prometheovský oheň“ by byl symbolem tohoto Světla či Osvícení. Nicméně Bůh není se situací na Zemi spokojen a neřadí ohrožují jeho výtvar, lidskou rasu. Zaplaví Zemi potopou, jen Noe je varován andělem Urielem. Vše nechtěné je tak odstraněno.

Povstání či spíše neposlušnost v počtu dvou set andělů vedou andělé Araqiel, Armaros, Azazel, Gadriel, Baraqel, Bezaziel, Chazaqiel, Kokabiel, Penemue, Sariel, Shamsiel a samozřejmě hlavní vůdce, Samayza. Jména dalších vůdců jsou připomínána takto: Sêmîazâz, Arâkîba, Râmêêl, Kôkabîêl, Tâmîêl, Râmîêl, Dânêl, Êzêqêêl, Barâqîjâl, Asâêl, Armârôs, Batârêl, Anânêl, Zaqîêl, Samsâpêêl, Satarêl, Tûrêl, Jômjâêl, Sariêl ³¹.

Druhá Kniha Henochova vypráví osud grigori (viz výše, ekvivalent Strážců), dlících v pátém nebi. Jsou podobní lidem, ale jsou nesmírně obrovští, a jsou velmi početní. Práví se o nich, že „spolu s princem Satanailem odmítli Pána světla.“³² Jejich vůdce, anděl, nebo dokonce archanděl, touží „umístit svůj trůn nad oblaka, na úroveň samotného Pána“³³. To samozřejmě skončí trestem, již výše zmíněným zavěšením mezi nebe a zemi, nad propast. Vidíme zde tedy klasický luciferiánský motiv, pýchu, vedoucí k trestu a pádu. Myšlenka neposlušnosti dokonce i mezi nejvyššími kruhy nebeských bytostí zřejmě byla velmi lákavá. Ne všechny zdroje se ale shodují, že grigori a padlí andělé jsou jedny a tytéž bytosti. Grigori byli též označeni jako „bratři padlých andělů“, ne za anděly samotné³⁴.

---

³¹ CHARLES, R.H. The Book of the Watchers, Chapter VI.

³² 2 Enoch 18:1-7. In: PLATT, R.,H The Forgotten Books of Eden. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.sacred-texts.com/bib/fbe/fbe125.htm>

³³ CHARLESWORTH, J.,H. Old Testament Pseudepigrapha-set. Hendrickson, 2010. ISBN 9781598564891, str. 149

³⁴ MILLS, W., E., BULLARD, R. Mercer Dictionary of the Bible (3rd and corr. printing. ed.). Mercer University Press, 1997. ISBN 0865543739. str. 253

V předkřesťanských textech, ať už Knize Henochově či Životě Adama a Evy, tedy nalezneme další pojmenování padlého anděla – Sataniel. Toto jméno, psáno též jako Satan'el, etymologicky pochází z babylónského prostředí. V Knize Henochově obě výše uvedená jména do jisté míry splývají se jménem Satariel. Satariel, či Sathariel, odkazujícím ke kabalistické tradici. Mluvíme o období 516 př.n.l. – 70.n.l., tzv. Období Druhého chrámu. První chrám byl zničen Babylónem při porážce Izraele, která předcházela známému babylónskému zajetí³⁵.

2.1.1. Kabala a odvrácená strana

Kabala je soubor či určitý směr židovské mystiky, v níž se mystik snaží oprostit se od pozemských starostí a duchovně se přiblížit k Bohu. Vychází z naplňování života podle Tóry a přechovávala se buď v písemné podobě či ústně, obvykle v úzkém kruhu zasvěcenců. Hebrejské slovo *kibel*, tvořící základ slova, přijmout, zde význam můžeme chápat jako „přijmout tradici“.

Pojem se objevuje již v prvních třech století po Kristu, ale nenese ještě spojitost s mystikou. Tento rozměr dostává až v 11.-13. století. (Kabale se dostatečně věnuje například Sadek³⁶). Neznamena to však, že by mystika předtím v židovské tradici chyběla, objevovaly se samozřejmě i skupiny, věnující se esoterním naukám. Židovská mystika pracovala mimo jiné s principy Ma'ase berešit a Ma'ase merkava. První princip spočívá v napodobování božího stvoření, odtud pochází rabínská tradice tvorby umělých bytostí (golem). Druhý princip je založen na modlení se a permutacích božího jména ve snaze přiblížit se duchovní cestou božskému poznání. Mystiky bychom našli mezi rabíny, například Jochanan ben Zakaj, Akiva nebo Šimon ben Jochar. Posledně jmenovaný je zřejmě autorem knihy Zohar, přenejí Sefer ha-Zohar (překládáno jako Kniha Záře), což je soubor mystických komentářů k Tóře. Kniha mezi kabalisty požívá velké vážnosti.

---

³⁵ SEGERT, S. Starověké dějiny židů. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1995.

³⁶ SADEK, V. Židovská mystika. Praha. Fra, 2003. ISBN 80-86603-05-9.

Dalšími možným autorem knihy Zohar je Moše z Leonu (Španělsko, 13. století), který mohl vycházet z původních textů a buď je zkompileovat a vydat, či se ben Jocharovým jménem zaštitit pro větší váženost spisu. Informace o specifikách kabaly jsou k dohledání i na internetu³⁷. Obecně kolem původu textu panují značné dohady a nejasnosti.

Kabala jako esoterní tradice se odvozuje již od Mojžíše a jeho poznání na hoře Sinaj, nicméně neobstojí tvrzení, prosazované zejména okultisty (Eliphas Lévi atd.), že učení Mojžíš v Egyptě poznal jako kněz Osiridova kultu a navázal tak na egyptské tajné nauky, pocházející snad až z báje Atlantidy. Kabalu také nelze chápat jako magii. V kabale je popisováno deset sephir, jakýchsi aspektů Boha či cest, jimž je propojeno vše existující, a které tvoří „světy“, duchovní prostory s různou mírou vznešenosti, od božského po materiální svět. Jde o složitý systém idejí, který na tomto naší práci vymezeném prostoru stejně jako kabalu v jejich celistvosti nemůžeme obsáhnout.

Jicchak Luria vnáší do kabaly prvek rozbití sefir, původní dokonalý systém je narušen, boží světlo zůstalo zachyceno ve střepech či mušlích, odkud je člověk vlastní zbožností může dostat zpět ke Stvořiteli. Tyto mušle se nazývají klipot a s nimi přichází dualismus³⁸, předpokládající kromě existence andělů a dalších světlých bytostí také tvory nečisté a nepřátelské. Zlo je představeno jako samostatný prvek. Říše zla se nazývá Sitra Achra³⁹, tedy „druhá strana“, opak svatosti. S existencí zla přichází představa „sedmi pekel“, nazvaných Tehom, Abaddon (pojmu Abaddon jako označení bytosti i místa je věnována pozornost na jiném místě této práce), Titahion, Barshacheth, Tzelmoth, Shaarimoth a Gehinnom. Mimo tato místa teorie mušlí klipot přináší také dvacet dva řádů démonů (za dvacet dva písmen hebrejské abecedy).⁴⁰ Pozdější tradice čerpá z těchto myšlenek a rozvíjí je. Pro úplnost zde tedy shrňme ve stručnosti s čím přišli novodobí mystici.

---

³⁷ Více též na: <http://www.kabbalah.info>

³⁸ DUBOV, N.,D. Kelipot and Sitra Achra, [online]. [cit. 2014-04-26]. dostupné z: http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361900/jewish/Kelipot-and-Sitra-Achra.htm

³⁹ tamtéž

⁴⁰ tamtéž

Alaister Crowley⁴¹ zmiňuje tři bytosti (či formy) ještě před samotným Satanem (zde nazván jako Samael), jsou to Qemetial, Othiel a také Belial (tradiční jméno, podrobněji rozebrán na jiném místě práce). Israel Regardie⁴² a Bill Heidrick⁴³ popisují celý systém negativních či protikladných sefir. K jednotlivým „původním“ sefirám a jejich principům přiřazují sefiry s principy převrácenými, symbolizovanými jednotlivými démonickými postavami.

Jsou to Satan, Belzebub (popsán v naší práci na jiném místě), Lucifuge⁴⁴, Astaroth, Asmodeus (spojitost ze zoroastriánským démonem hněvu), Belphegor, Baal (bohatá náboženská tradice v prostředí Izraele a okolních zemí), Adrammelech, Lilith a Nehema. Heidrick jméno Samael používá ne pro bytost, ale přímo jednu z převrácených sefir (nebo též démonických řádů, výklad používá obě pojmenování)⁴⁵.

V kabale⁴⁶ mimo rozsáhlou problematiku sefir a jejich protikladů s démonickými aspekty ještě nacházíme tři podoby Satana:
Satana jecer ha-ra, tedy svůdce k hříchu a opuštění Boha, on je hadem v ráji, je spojován s Lilith a sexualitou, zjevit se může jako incubus
Satan Kator: svádí k hříchu, aby poté žaloval na svedeného. Je nadřazeným larev hříchů kategorií
Malach ha-mavet: důraz je u něj kladen na princip umírání, sestupuje a bere duši zemřelým.

Jak vidno, i v židovském prostředí existovala tradice rebelie nejvyšších bytostí. Paralely se tak raným křesťanským tvůrcům přímo nabízely a nelze se divit, že došlo k transformaci Hélela-Lucifera na Satana, nepřítele. V těchto výše popsáných legendách je patrna touha po moci a pýcha, jíž se padlí andělé provinili, nahlížená starobyrou společností jako jeden z nejtěžších hříchů⁴⁷.

---

⁴¹ CROWLEY, A. Liber 777

⁴² REGARDIE, I. The Golden Dawn

⁴³ HEIDRICK, B. Magical Correspondences

⁴⁴ Lucifuge Rofocale, vládce jedné z klipot, Satariel, viz LEVI, E. Philosophie Occulte, Serie II, str. 136

⁴⁵ HEIDRICK, B. Magical Correspondences

⁴⁶ Více na <http://www.kabbalah.info>

⁴⁷ TOMLIN, G. Sedm hlavních hříchů a jak je překonávat; Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2009. ISBN 978-80-7195-249-7. str. 22

Představa padlých andělů a jejich pána coby ztělesnění zla ovšem později byla rabíny odmítnuta, zlo chápali jako abstraktní pojem bez personalizace⁴⁸. V 11. století však Pirke de-Rabbi Eliezer upravuje některé příběhy judaistické tradice, v textu je obhájena představa personifikace zla, tou se stávají právě rebelující andělé⁴⁹. I v judaistické tradici však existuje příklon k posouzení Pádu jako aktu ztráty moci babylónského krále.

2.2. Změna křesťanského pohledu

Postupný příklon k nahlížení na Jitřní hvězdu jako na Satana se opírá o citát z Lukášova evangelia: *Viděl jsem Satana padat jako blesk z nebe* (Lukáš, 10:18). Izajáš je rázem nahlížen jako alegorie této události. Přesto se jméno Lucifer či pojem lucifer nestávají jednoznačně synonymy pro Satana. Theodoret z Kyruje naopak zástupcem teorií, které stále nezavrhují líčení osudu babylónského krále, jasně hovoří o pádu člověka, který „nebyl skutečnou hvězdou, jen se tak cítil“⁵⁰.

Zajímavou vsuvkou do problematiky je i lingvistický pohled, např. ve studii R. Aldena⁵¹: Syriacká větev aramejštiny, kterou se v oblasti převážně mluvilo a k níž je doplňující větví aramejštiny nabateanská, používaná na východě, směrem k Babylónu, zná sloveso yalal, překládané jako „naříkat“. Výraz Hélel od něj může být odvozený, což evokuje představu padlé bytosti, naříkající kvůli ztrátě původního stavu slávy a nádhery.

---

⁴⁸ BAMBERGER, B., J. Fallen angels : soldiers of satan's realm (1. paperback ed.). 2006. Philadelphia, Pa.: Jewish Publ. Soc. of America. ISBN 0-82760797-0. Str.148 - 149.

⁴⁹ ADELMAN, R. The Return of the Repressed: Pirke De-Rabbi Eliezer and the Pseudepigrapha, str. 62. [online]. [cit. 2014-04-26]. dostupné z: http://books.google.cz/books?id=Z7Ue5kAkw20C&pg=PA62&dq=%22+mainstream+of+rabbinic+thought%22&redir_esc=y#v=onepage&q=%22%20mainstream%20of%20rabbinic%20thought%22&f=false

⁵⁰ MANLEY, J. Isaiah through the Ages. St Vladimir's Seminary Press. 1995. ISBN 978-0-96225363-8. str. 252 . [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://books.google.cz/books?id=y17fkvqXOBcC&pg=PA252&dq=%22Theodoret+of+Cyrus%22%22illusion%20of%20so%20being%22&redir_esc=y#v=onepage&q=%22Theodoret%20of%20Cyrus%22%22illusion%20of%20so%20being%22&f=false

⁵¹ ALDEN., R., L. Lucifer, Who or What? [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: http://www.biblicalstudies.org.uk/pdf/bets/vol11/11-1_alden.pdf

To podporuje tvrzení, že v křesťanství převládá názor, že Lucifer není pravé jméno ďábla, ale popisuje spíše stav před pádem. (Petavius, De Angelis, III, iii, 4). To v obecné rovině nevyvrací svým překladem ani Jeroným.

Přesto všechno není nikde v Bibli doslovně tvrzeno, že by Satan byl Lucifer. Naznačováno je však jasně, že není kdo jiný by se byl stal Satanem, vyjma Lucifera. Totéž potvrzuje Ezechiel (28, o Králi z Tyru). Mohl být tedy tyrský král Satanem? Nebo jej Satan posednul? Objevují se obě verze. Ezechiel předpovídá králi záhubu za jeho pýchu, naplněnou Nabukadnezarem a dokončenou Alexandrem Velikým.

Tyr bylo město oplývající velikým bohatstvím, ale také plné hříchu a nemravnosti. Prostituce, podlí obchodníci, a nade všemi pyšný a nenasytný král. K jeho postavě se váží přívlastky jako „ten, který byl v Edenu“ nebo „ukrývající se pomazaný cherub“, tedy charakteristiky dalece přesahující lidské možnosti.

Bible Satana vidí jednoznačně, morning star či čímkoliv se světlem je v novém zákoně pouze Ježíš, Satana je třeba jasně odlišit. Hovoří se o něm jako o vznešené bytosti, kvůli hříchu vyhnané z nebe, nyní rebelující a za každou cenu kazící boží záměry. Ezechiel 28:12-14 líčí Satanovu pýchu coby bývalého cheruba, pýcha je ostatně dokládána i přítomností výroků v první osobě v Izajáši 14:12-15. Na rozdíl od Hélela ale Satan pádem nekončí, naopak začíná své pravé působení coby škůdce, jako vládce pokouší lidské bytosti napříč Bibli tak sbírá více či méně lichotivé tituly, odrážející jak jeho (přiznanou) sílu, tak temnou podstatu:

vládce ovzduší (Jan 12:31; 2 Korintským 4:4; Efezským 2:2).

žalobce (Zjevení 12:10)

pokušitel (Matouš 4:3; 1 Tesalonickým 3:5)

podvodník (Genesis 3; 2 Korintským 4:4; Zjevení 20:3)

Satan jako nepřítel je zmíněn přímo i ve fyzickém boji, nebo alespoň k takové představě text vede: archanděl Michael bojuje s drakem, „který je nazýván ďáblem a Satanem (Zjevení 12:9:20:2). Předpoklad, že svrnutí Satana z nebe neproběhlo bez odporu, je dosti samozřejmá (paralela s bojem Pýthona proti Olympu, i zde motiv dračího či nestvůrného těla).

2.3. Satan pokušitel

Jednou z nejznámějších představ Satana je obraz hada v zahradách Edenu. Kniha Genesis líčí hada jako tvora stvořeného Bohem jako nejchytřejší, který zavinil pád člověka tím, že přiměl první lidi porušit Bohem daná pravidla:

Genesis 3:1-6

Nejchytřejší ze vši polní zvěře, kterou Hospodin Bůh učinil, byl had. Řekl ženě:

"Jakže, Bůh vám zakázal jíst ze všech stromů v zahradě?" Žena hadovi odpověděla:

"Plody ze stromů v zahradě jíst smíme. Jen o plodech ze stromu, který je uprostřed zahrady, Bůh řekl: »Nejezte z něho, ani se ho nedotkněte, abyste nezemřeli.«"

Had ženu ujišťoval: "Nikoli, nepropadnete smrti. Bůh však ví, že v den, kdy z něho pojíte, otevřou se vám oči a budete jako Bůh znát dobré i zlé."

Žena viděla, že je to strom s plody dobrými k jídlu, lákavý pro oči, strom slibující vševědoucnost. Vzala tedy z jeho plodů a jedla, dala také svému muži, který byl s ní, a on též jedl.

Utrhnutí plodu ze stromu poznání dobrého i zlého znamenalo pro lidstvo vyhnání z ráje a smrtelnost. Zajímavé je, že se běžně hovoří o jablku, ač toto přímo řečeno nebylo. Bible uvádí pouze pojem „plod“. Nejstarším stromem v oblasti Blízkého východu je datlová palma, plodem by tak mohly být i datle. Datlové palmy navíc podle legend zdobily spolu s vyobrazením cherubů dveře do Šalamounova chrámu a naznačovaly tak spojitost mezi těmito plody a rajskou zahradou.

Jablko se však nabízí pro podobnost událostí v rajské zahradě s velice starým blízkovýchodním mýtem o Innaně a Dumuzim. Synkretický výklad mýtu navíc umožňuje použití jablka coby ovoce spojovaného jak s Luciferem, tak s Venuší, což nás vrací zpět k povaze hada pokušitele, na jehož podstatu se názory různí⁵².

Starý zákon Satana či ďábla nezmiňuje, v Jobovi nalezneme satana, nebeskou bytost, zkoušející věřící.

---

⁵² BLACK, J. The Secret History of the World. As Laid Down by the Secret Societies. 2013, London: Quercus. ISBN 0-85738308-6. ISBN 978-0-85738308-2. [online]. [cit. 2014-04-26].

Dostupné z:

http://books.google.cz/books?id=2Y5aXhC8niAC&pg=PT74&dq=%22Lucifer,+the+snake,+the+tempter%22%22planet+Venus%22+Isaiah&redir_esc=y#v=onepage&q=%22Lucifer%2C%20the%20snake%2C%20the%20tempter%22%22planet%20Venus%22%20Isaiah&f=false

Had by tak neměl být přímo božím protivníkem, nepřítelem. Pro starozákonního plaza z Edenu je použit pouze výraz *naháš*, tedy had v biologickém smyslu slova, živý tvor.

V biblickém textu je od událostí v Ráji vůbec k představě protivníka značně daleko. Prvním, kdo je označen jako soupeř či protivník, je dokonce David (1.Sam 29:4). Dualistická představa Satan versus Bůh proniká do textů až mnohem později, okolo 3. až 2. století př.n.l. V kumránských spisech tuto roli nepřítele sehrává Belial (viz níže).

Had jako tvor zla se objevuje až v 1. století n.l. v textech Apokalypsa Mojžíšova a Kniha zjevení (Zj. 12:9, 20:2). Zde je napojení hada na Satana již zřejmé, takto jasně ale rozhodně starý zákon nehovoří:

Zjevení Janovo

12:9 A veliký drak, ten dávný had, zvaný ďábel a satan, který sváděl celý svět, byl svržen na zem a s ním i jeho andělé.

20:2 Zmocnil se draka, toho dávného hada, toho ďábla a satana, ...

Někteří autoři – například Graham⁵³ - přesto hada, prokletého za pokoušení Evy, identifikují s Luciferem. Gabriel Ansley⁵⁴ dokonce vidí právě moment oslovení Evy hadem, tedy Luciferem, jako moment jeho pádu. Sražen na zem z nebe, plazí se prachem, tak jako had otírá své břicho o špinavou zemi. Častější jsou však názory, že had byl pouhým nástrojem pokušení. Had mohl být Satanem sveden, aby udělal podlý čin. Například Jan Chrysostom nebo Avitus⁵⁵ odvozují tvrzení od starších textů židovské tradice, Života Adama a Evy a Knihy moudrosti.⁵⁶

---

⁵³ GRAHAM, B. Angels. Ringing Assurance that We Are Not Alone. 1995. Nashville, Tennessee. Thomas Nelson Inc. ISBN 0-84993871-6. ISBN 978-0-84993871-9.

⁵⁴ ANSLEY, G. Undeniable Biblical Proof Jesus Christ Will Return to Planet Earth Exactly 2,000 Years After the Year of His Death. 2010. Minneapolis: Hillcrest Publishing Group. ISBN 1-93610744-9. ISBN 978-1-93610744-5. str. 72

⁵⁵ PALLISTER, W., Between Worlds. 2008. University Toronto Press. ISBN 978-0-80209835-1. str. 160

⁵⁶ NOWELL, I., 101 Questions and Answers on Angels and Devils. 2010. Paulist Press. ISBN 978-1-61643918-7. str. 53

Tato verze hada svedeného Satanem, ale odlišeného od něj, přežila i do budoucích časů, kdy ji použil i například Milton.

Vnucuje se tedy otázka, když had nebyl Luciferem před pádem ani Satanem po pádu či jejich nástroji, kde se vzal a jaký byl motiv jeho činu. Můžeme se také ptát, zda spíše nesymbolizuje zlo pozemského charakteru.

Jako tradiční nástroj takového zla mohla posloužit žena. Had je mnohdy zobrazován s částečně ženskými rysy: například Pokušení Adama a Evy (Masolino, 1425) nebo Michelangelova výzdoba Sixtínské kaple. Touto ženou mohla být Lilith, tajemstvím opředená první žena, vzniknuvší spolu s Adamem ještě před stvořením Evy. První kapitola Genesis totiž hovoří o stvoření lidí jako páru:

Genesis 1:26-28

I řekl Bůh: "Učiňme člověka, aby byl naším obrazem podle naší podoby. Ať lidé panují nad mořskými rybami a nad nebeským ptactvem, nad zvířaty a nad celou zemí i nad každým plazícím se po zemi."

Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu je stvořil. A Bůh jim požehnal a řekl jim: "Plodte a množte se a naplňte zemi. Podmaňte ji a panujte nad mořskými rybami, nad nebeským ptactvem, nade vším živým, co se na zemi hýbe."

Tato stvořená žena se pak ale kamsi vytrácí, což vedlo lidi ke spekulacím, co se s ní stalo a o koho šlo. Když je pak Adam sám umístěn do Ráje, Bůh mu obstará Evu:

Genesis 2:18-22

I řekl Hospodin Bůh: "Není dobré, aby člověk byl sám. Učiním mu pomoc jemu rovnou." Když vytvořil Hospodin Bůh ze země všechnu polní zvěř a všechno nebeské ptactvo, přivedl je k člověku, aby viděl, jak je nazve. Každý živý tvor se měl jmenovat podle toho, jak jej nazve. Člověk tedy pojmenoval všechna zvířata a nebeské ptactvo i všechnu polní zvěř. Ale pro člověka se nenašla pomoc jemu rovná.

I uvedl Hospodin Bůh na člověka mrákotu, až usnul. Vzal jedno z jeho žeber a uzavřel to místo masem. A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka, ženu a přivedl ji k němu.

O první ženě se proto někdy hovoří i jako o Lilith, toužící po rovnoprávnosti a vlastním rozhodování, což Adam (jako praotec patriarchální společnosti) nedovolil.

Lilith se pak měla po útěku od Adama toulat světem a škodit, popřípadě plodit nejrůznější demony. Po stvoření Evy Lilih ovládla závist a zatoužila pokazit rajské štěstí. Přeměněna v hada pak dokonala dílo zkázy. Lilith není Biblií potvrzena, rozpor v mýtu o stvoření člověka se tak dnes vysvětluje splnutím dvou verzí téhož, kdy jednou vzniká pár a podruhé nejprve muž (snad aby byla obhájena dominantní role muže v tehdejší společnosti?). Nutno dodat, že Lilith jako bytost může odrážet starší mýty z oblasti Mezopotámie. Jde o velice zajímavou postavu, jejíž rozbor by vystačil na samostatnou práci, proto ji na tomto místě opustíme a vraťme se k prvku hada v Ráji.

2.3.1. Mýtus hada

Had byl Bohem potrestán, odsouzen k věčnému plazení se po břiše. Opět se zde nabízí Ansleyho teorie Luciferova pádu teprve v momentě hadova zrazení Evy. Stejně jako Lucifer brázdil nebe jako nejmocnější z andělů, i had se mohl pohybovat před „pádem“ jinak.

Možná je tato konstrukce ale jen vyjádřením lidského údivu nad tvorem bez nohou, když tehdejší lidé znali i dosti podobné ještěrky, které nohy měly. Chybějící části těla se tak mohly zdát být důsledkem božího trestu. A tvorba mýtu mohla zafungovat jako i v jiných situacích, od pozorovaného jevu k vymyšlení příběhu na pozadí s fantastickými prvky.

Na tomto místě by se slušelo doplnit, že had nebyl pro Izraelity jen mrzkým tvorem. Existuje pojem „ohnivý had“, jimiž Jahve trestal lidi a kteří mají etymologicky blízko k serafům coby planoucím andělům. Bible zmiňuje, že Mojžíš byl varován jak pohromě čelit, zhotovil sošku jakéhosi hadího okřídlence a přežil.⁵⁷ Kult (okřídleného) hada či této podoby serafa přetrval v Izraeli až do konce osmého století.

Zde se nabízí srovnání s Quetzalcoatlem, komparační studie by mohla přinést další zajímavé informace. Mnohem blíže ale tyto serafové budou mít k egyptským okřídleným hadům na pečeti, posvátným kobrám atd.⁵⁸

---

⁵⁷ Numeri 21:6-9. . [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z:

<http://www.biblegateway.com/passage/?search=Num%2021:6-Num%2021:9>

⁵⁸ RANDOLPH, K., J. Winged Serpents in Isaiahs Inaugural Vision. Samford University.

Serafové, stejně jako cherubové, bývali zobrazováni v hybridní podobě se zvířecími znaky. Tato smíšenost odrážela jejich úkoly střežit místa na hranici světa lidí a bohů, což by snadno mohl být Eden. Seraf by pak mohl vydat Evě ovoce, které měl střežit, a být za to sražen Bohem do prachu.⁵⁹

Strom na posvátném místě, mnohdy střed světa, axis mundi, bájný Yggdrasil, to vše má spojitost s představou více světů pod sebou coby prstenců, které jeho kmen spojuje. Had, žijící v kmeni je tak prostředníkem mezi světy, právě had či drak tak často podobná místa střeží (drak a zlaté rouno z Kolchidy apod.). Velice starý mýtus s touto tematikou nacházíme ve starověkém Sumeru, kde žil had „Pán pravého stromu“ Ningizzida, podsvětní božstvo s léčivou mocí. Nemělo by nás překvapit, že býval znázorňován v podobě dvojice hadů, obtáčejících kmen, tvořící tak jakýsi prvotní caduceus, Hermovu hůl.⁶⁰

Tento obraz by tak rozšiřoval obvyklý výklad znaku lékařů či lékárníků, v němž jsou hádci obtáčející hůlku považováni za parazity z řad vlasovců či svalovců (namotávání parazita na vhodnou tyčku představovalo způsob jeho odstranění z těla postiženého).

Výše popsaná postava Satana naznačuje mnoho o jeho povaze a vnímání dobovými mysliteli. Za pozornost však určitě stojí také rozebrat samotné jméno Satan a související pojmy, ukáže se tím širší představ, spojených s touto postavou.

2.4. Jméno Satan

Správnější než o pouhém jméně by bylo hovořit o titulu či bytosti, jež sama sebe jménem definuje. Satan, hebrejsky שָׂטָן, aramejsky Sitna či řecky diabolos – všechny názvy znamenají totéž: toho, kdo obviňuje, žalobce, kdo staví věci proti sobě.⁶¹

⁵⁹ Leith, M., J., W. From Seraph to Satan. Bible Review. Dec 2004.

⁶⁰ Black, J.; Green, A. 1992. Bohové, Démoni a symboly starověké Mezopotámie. Volvox Globator. 1999.

První výskyt jména nalezneme v knize Job, Satanova role v biblických textech je vždy jednoznačně negativní. Ve starém zákoně je Satan líčen jako jeden z andělů, který lidi zkouší, zprvu zejména v otázkách jejich víry (Job).⁶²

---

⁶¹ LEEMING, D., A. The Oxford Companion to World Mythology. 2005. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-515669-0. str. 347

⁶² tamtéž

Objevuje se i záměna Satana a Samaela či Ašmodaje (Asmodeus), a to v některých částech Midrašů, Kabaly a Talmudu, přestože obvykle židovská literatura Samaela vidí jako nepřítele státu Izrael a tedy spíše sluhu římského.

Postupně se Satan stále více vymezuje jako přímý protivník Ježíše Krista, ďábel, Antikrist.

Se Satanem někdy splývá i Belial či Matanbuchus, což je jedna postava, vystupující pod více variacemi uvedených jmen. Překládá se jako „bez jmění“ či „pán domýšlivosti“, obvykle je ale chápán ne přímo jako Satan, ale jeden z knížat pekla, tedy jakýsi pobočník. Ve středověku Belial vystupuje jak král pekla, svádějící lidi ke hříchům, smilstvu a obžerství zejména.

Dalším velmi častým jménem je Belzebub⁶³. V této podobě vyznívá lehce ironicky až urážlivě, pochází však z hebrejštiny a původně označovalo božstvo Ba'al zevul (Pán výšin). Zkomolením se změnilo na Ba'al zevuv (nebo i *zebub*), což znamená Pán much. Jako negativní může být zmiňován i proto, že byl uctíván sousedními národy, z nichž mnozí byli nepřáteli Izraelitů. Belzebub později získává své místo v pekelné hierarchii jako další z mocných ďáblů či démonů. Zajímavé zamyšlení zejména z hlediska významu slov přináší také Jaroslav A. Polák.⁶⁴

2.4.1. Další jména

Na tomto místě chceme připomenout ostatní méně používaná jména pro Satana či Lucifera, v nichž lze dohledat důvod jejich použití, popřípadě najít odlesk luciferiánského mýtu, jinde jasnou konstrukci takové postavy jako Satana, božího nepřítele. Nejde o úplný výčet, spíše rozšíření výše napsaného, pro obohacení možného pohledu na problematiku zacházení s tituly a jmény vůči námi zkoumaným postavám. V jednotlivých jménech nacházíme popis aspektů Satana jako postavy, z nichž některé se omezily jen na užší charakteristiku či popis působnosti jen v omezeném rozsahu, popř. byla jejich role změněna.

---

⁶³ např. Matouš 12:24

⁶⁴ POLÁK, J., A. Pán jmění. Esej o Belzebubovi. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://jaroslavpolak.blog.idnes.cz/c/257791/Pan-jmeni-esej-o-Belzebubovi.html>

Abaddon

Abaddon je hebrejské jméno, řecká podoba zní Apollyon. Význam slova je odvozen od slovesa ničit, tedy Ničitel, popřípadě místo ničení. V hebrejském prostředí jméno odkazuje k Šeolu, ale také je viděn jako padlý anděl, jeden z vůdců pekelných mocností. Bible zmiňuje jeho jméno: „A jejich králem je anděl bezedné jámy, jehož hebrejské jméno je Abaddon, v řečtině Apollyon“ (Kniha Zjevení 9:11). Abaddon je zde králem kobylek, hmyzu. Postrádá jakoukoli nádheru zjevu, naopak je líčen dosti děsivě. Jako pán kobylek a roznašeč moru je obklopen děsivou společností hmyzu připomínajícího koně s lidskými tvářemi, korunovanými, s ženskými vlasy, železnými prsními pancíři a ocasem škorpióna, jímž bodají a trýzní ty, kdo nestojí na straně Boží (Kniha Zjevení 9:7-10). Latinské přepisy Bible, jako Vulgata, mu přiřazují ještě přívlastek „exterminans“, ničící. Abaddon v pozdějším výkladu je také chápán jako obraz ohnivého místa, kde dlí prokleté duše, jedna z částí Pekla, navštíveného Mojžíšem.⁶⁵

I u Abaddona ale nelezeme luciferiánský motiv. V textech ze 3. století n.l. (Timotej z Alexandrie, popř. Bartolomějova apokalypsa) se o něm mluví jako o bývalém andělu Murielovi. Ten měl být pověřen úkolem nasbírat hlínu, z níž poté Bůh stvořil Adama. Následně byl jmenován strážcem, před nímž se ve strachu chvěly ostatní bytosti.

Svou roli má Abaddon sehrát i v den Posledního soudu, jako ten, kdo vede duše do Jehošapatského údolí. Abaddon také měl být přítomen v Ježíšově hrobce v okamžiku jeho vzkříšení.⁶⁶

Abaddon je dodnes používaným jménem pro nejrůznější d'ábly a demony, například se tak jmenuje anděl smrti v Mistrovi a Markétce od Bulgakova.

---

⁶⁵ GINZBERG, L. *The Legends of the Jews*, volume II: From Joseph to Exodus. 1909.

⁶⁶ ATIYA, A., S. *The Coptic Encyclopedia*. New York: Macmillan Publishing Co., 1991. ISBN 0-02-897025-X

. Mezi svědky Jehovovými existuje názor, že Abaddon není zlá postava, dokonce odkazují v jeho existenci na Krista samotného:

*"Ve Zjevení 9:11 je však slovo „Abaddon“ použito jako jméno „anděla propasti“.
Odpovídající řecké jméno — „Apollyon“ — znamená „ničitel“. V minulém století se někteří lidé snažili dokázat, že se tento text prorocky vztahuje na takové jednotlivce, jako byli císař Vespasianus, Muhammad, a dokonce Napoleon; anděl byl obecně označován jako „satanský“. Je však třeba si povšimnout, že Zjevení 20:1–3 představuje anděla, který má ‚klíč od propasti‘, jako Božího představitele z nebe. Není „satanský“, ale naopak Satana spoutává a vrhá do propasti." ⁶⁷*

Žalobce, žalující

Knihy Zjevení popisuje hlas v nebi, oznamující, že žalobce (který lidstvo pomlouvá a obviňuje dnem i nocí před Bohem) byl svrhnut z nebe (Knihy Zjevení 12:10). Jasná reference k Satanovi. Satan by ovšem také mohl ve svém aspektu žalobce být nahlížen jako přísná autorita, toužící po (spravedlivém?) potrestání lidstva ze jeho hříchů, které Bůh stále opakovaně promíjí. Nakolik je tento požadavek oprávněný, pokud hříchů pramení také ze Satanova vlastního jednání, je již pouhou otázkou k zamyšlení...

Protivník nepřítel

Právě před ním je třeba se mít na pozoru, obchází kolem jako lev, hledaje koho pohltnout (1 Petr 5:8)

Antikrist

Například v Janovi, všichni, kdo popírají Ježíše Krista nejsou od Boha, existuje zde protivník, vstoupivší již do tohoto věta, zvaný Antikrist (1 Jan 4:3)

Otec lži

Ďábel od začátku stál mimo pravdu a žádná pravda v něm nebyla, je vrahem a lež je mu vlastní, je to otec lží (Jan 8:44).

---

⁶⁷ Svědkové Jehovovi. Hlubší pochopení Písma, sv. 1, str. 9, „Abaddon“.

Bůh tohoto věku, této doby

Takto je ďábel nazýván v Korintským 4:4.

Leviathan (Lívjatán)

Obrovský vodní tvor, nestvůrná velryba, jedna z podob Satana. Popisován (např. Job 41:1-34) je jako plaz, který bude zabít Bohem na konci času. Představa vychází z nejstarších mýtů, nabízí se prvotní boj mezi Mardukem a Tiamat. Mořský netvor, často se sedmi hlavami (Ninurta a další božstva či nestvůry), ale také v Izajášově podání může být politickým nepřítelem Izraele, před nímž varuje (a Izajáš prokázal schopnost zmytizovat aktuální dění velmi kvalitně) Vynechejme na tomto místě rozbor archetypů mořských hadů a prvotního chaosu či boje proti němu. Jde o natolik obsáhlou tematiku, že by sama o sobě plně pokryla rozsah této práce. Komentáře ke Genesis přichází i s myšlenkou, že Leviathan byl stvořen v páru, ale samice musela být zabita, aby se nemohli rozmnožovat a ovládnout zemi⁶⁸. Job popisuje Leviathana jako zdroj velkého světla, přes nestvůrnost a vzbuzování strachu a jeho zvířeckost (srovnej s Behemothem) si tak uchovává jakýsi odlesk božské moci. Středověk pak Leviathana přirovnal k Satanovi, obraz ničivého mořského tvora se dobře hodil k líčení Satanovy síly, ohrožující lidi a boží záměry. Leviathana můžeme spatřovat jako začlenění starších předbiblických mýtů, nehovoří se o něm jako o někom vznešeném či andělu, zařadit ho tak můžeme mimo luciferiánské postavy, k dalším vtělením Satana či jeho služebníkům.

Tolik zatím k některým z častějších jmen „zlých“ bytostí. Objevují se samozřejmě další tituly a názvy, například Mocnost temnoty, Lhář, Řvoucí lev a podobné, rozvíjející již popsané skutečnosti nebo na ně odkazující. Žádné další ale již nepracují s představou Lucifera před pádem, jde obvykle o opisná označení Satana, kdy je zdůrazněna jeho lstivost, podlé záměry, a moc nad smrtelníky.

Rozebírat všechny do detailu na tomto místě již nepřináší mnoho nového k našemu pohledu na postavu Lucifera či Satana, opusťme tedy kapitolu jmen a zaměřme se na prostředí, s ďábly neodmyslitelně spjatá.

---

⁶⁸ Rashi: Komentáře ke Genesis. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: www.chabad.org/library/bible_cdo/aid/8165#showrashi=true

2.5. Peklo a podsvětí

Představa Lucifera, Satana i dalších „dábelských“ mocností se úzce pojí s prostředím pod zemí, obvykle nazývaném peklo. Přitom v biblické kultuře peklo jako takové zprvu nenacházíme. V oblasti Judei a dalších oblastech ale samozřejmě panovaly nejrůznější představy, co se děje po smrti lidské bytosti. Silný vliv měla kanaanská a mezopotámská mytologie, kdy svět byl rozdělen do tří rovin: nebeské, pozemské a podsvětí. Nebe představovalo sídlo bohů, vrchol vznešenosti. Prostřední svět obývali lidé a podsvětí patřilo mrtvým a dalším bohům (Smrt – Mat). Převládá představa podsvětí jako místa pustého a nehostinného. Mrtví zde jsou po celou věčnost, proto je třeba již za života myslet na budoucí co nejlepší postavení v podsvětní hierarchii. K tomu sloužilo uctívání předků a příkladný život. Již v Eposu o Gilgamešovi (Strom Chuluppu).⁶⁹

Peklu blízkým pojmem je Gehenna. Nechvalně proslulé místo, jehož název původně zní Údolí Hinnom, se asi nejvíce blíží současné představě ohnivého pekla. Údolí poblíž Jeruzaléma je popisováno jako ohnivá výheň, místo prokleté, ústí či brána pekel. Vládne zde noc – temnota (zmíněna např. v: Exodus 10:22), přestože tu nepřestává planout oheň až šedesátkrát žhavější než ten pozemský. Zde trpí hříšníci, neřídící se poučkami a pravidly Tóry. Trest nemusí být věčný, zmíněno je například umístění v Gehenně po dobu dvanácti měsíců (Shabbat 33b)⁷⁰.

Nejde však o původní myšlenku, Gehenna není zmíněna v Tóře samotné, objevuje se až okolo šestého století př.n.l., její původ je přisuzován Bohu, měl místo stvořit buď druhý den (Genesis 4:6, 11:9), nebo vzniklo ještě před stvořením Země (Pesachim 54a). Předpokládá se umístění Gehenny pod zemí, její velikost je přitom obrovská.⁷¹

---

⁶⁹ HRUŠKA, B., MATOUŠ, L., PROSECKÝ, J., SOUČKOVÁ, J. Mýty staré Mezopotámie. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách. Odeon.

⁷⁰ SIMCHA, P., R., ARONSON, A. Jewish Views of the Afterlife. Inc: Northvale, 1996.

⁷¹ tamtéž

Oheň a síra jako symboly utrpení souvisí s kritikou odpadlých Izraelitů či jiných kmenů, uctívajících Baala či Molocha a další kanaanská božstva. Součástí rituálů byly lidské oběti, docházelo k upalování dětí. K tomu sloužilo místo zvané Tophet. V současnosti se však objevují názory, že ač dětské oběti existovaly, nešlo zřejmě o natolik masový jev, jak by se mohlo zdát.⁷²

Představa Gehenny jako místa má také zřejmě základ v konkrétním geografickém území a dobových zvyklostech:⁷³ Údolí Hinnom (úpatí hory Sion) sloužilo jako místo likvidace biologického odpadu, například těl mrtvých zvířat či těl odsouzených trestanců, nezasluhujících si řádný konec života. Docházelo zde ke spalování, urychlovanému přidáváním síry a dalších příměsí pro lepší hoření. Živé bytosti však rukou jeruzalémských obyvatel v plamenech údolí nekončily (dokonce se na takové uctívání model pohlíželo velmi negativně, král Jóšiáš proto mohl likvidaci nečistých těl umístit do údolí záměrně, aby je uctívačům dostatečně znesvětil), Hinnom tak neslouží jako realistický vzor místa určeného k věčnému utrpení hříšníků v pekelných ohních (odmyslíme-li uctívače model a jejich kruté rituály). Mohlo být spíše použito Ježíšem jako příklad věčného zatracení, protože osudem zmíněných kriminálních, jichž se spálení týkalo, byla v očích tehdejších věřících „druhá smrt“, úplné vymazání ze světa. Když je tedy ve Zjevení líčeno „planoucí jezero ohně a síry“, (Zjevení 19:20; 20:10, 14, 15; 21:8), jde o symbolické vyjádření místa, kde dochází k onomu věčnému zatracení. Níže uvádíme, kde se vzala inspirace k podobným myšlenkám.

Mohlo by se zdát, že biblická tradice rozeznává pouhé dva osudy mrtvého. Nebesa a peklo jako dvě cesty duše zemřelého by byly velkým zjednodušením. Hebrejci však podsvětí znali, nazývali je Šeol. Častý překlad pojmu jako hrob či peklo je velmi nepřesný, jde spíše o textový virus. Přesnější výraz podsvětí by ale byl v rozporu s novozákonní představou, přestože se Šeol v Bibli objeví na více než šedesáti místech, není příliš rozebírán.

---

⁷² HAYS, C., B. Death in the Iron Age II & in First Isaiah. 2011. Str. 181

⁷³ podle GELLER, S., G., The Religion of the Bible, in: Berlin, Brettler, M., Z. The Jewish Study Bible. Jewish Publication Society. Oxford University Press, 2004.

Oheň a síru zde hledat nemůžeme, navíc sem míří jak dobří, tak zlí. Mrtví zde přebývají v podobě repaim, stínů, duchů. Tyto přízraky je možné kontaktovat, vyvolat je. Takto prosí o pomoc král Saul věstce Samuela v dosti pochmurné scéně s prvky nekromancie (1.Samuelova 28:7 až 15).

V 8.st. př.n.l. bylo zakázáno uctívání předků, země byla v krizi a Izraelité se chtěli spolehnout na jednotné silné božstvo, Jahveho. Převládly státní zájmy a centralizace, kult Jahveho nejvíce nabral na síle za vlády krále Jóšiáše (2. Královská 23:23-25). Pokles zájmu o mrtvé pokračuje, Jobova kniha z 5. století již deklaruje oddělenost světů živých a mrtvých; komunikace, dříve snadná a běžná, je nyní nemožná. Mrtví se dostali na naprostý okraj společenského dění, národ však zůstával přes víru v Jahveho v krizi.

Po Babylónu zemi ovládli Peršané, tehdy se konečně začalo měnit uvažování Izraelitů o posmrtném životě. Persie s sebou totiž nesla zoroastrismus, učení íránského proroka Zoroastera (též Zarathustra). Učení, vznikající již přibližně od roku 1500 př.n.l. slibovalo život po životě podle zásluh každého člověka, objevují se mechanismy posledního soudu, nebe a pekla. Zmrtvýchvstání a očištění světa trpící národ zaujalo a nábožensky tolerantní Peršané tak zanechali v židovské tradici silnou stopu.

Hromadné zmrtvýchvstání popisuje poprvé Ezekiel (Ezekiel 37:1-14), líčí, jak se otevrou hroby a z koster se opět stanou živí. Tato víra vnesla do srdcí lidí velký klid a smířenost, zároveň také naději. Spása a nanebevzetí tak posloužily jako dobrý protiklad zatracení, s kterým se klasická představa pekla pojí. Bez odstranění neutrální šedé zóny, kam míří všichni bez rozdílu, by nemohly vzniknout ani peklo ani nebesa. Dodejme zde ještě, že hebrejšтина i řečtina si udržely jasné vymezení pojmů, označujících místa, kam může zemřelý zamířit. Oproti tomu angličtina obvykle pracuje s poněkud souhrnným pojmem „hell“, v němž jemnější nuance splývají.

2.6. Obrazy Lucifera / Satana v jiných mytologiích

Věnovali jsme již pozornost mytologickému pozadí území, kde vznikaly mýty, z nichž povstaly postavy Lucifera a dalších souvisejících. Zaměřme se nyní přímo na jiné kultury či spíše náboženství, kde lze nalézt zajímavé shodné prvky.

2.6.1. Satan v chápání gnostiků

Gnostici věřili, že veškerá materie je zlá, proto ani tvůrce hmotného světa nemůže být dobrý. Podle nich tedy původní tvůrce byl dobrým duchem, který ale padl a stal se zlým.

Nazývali tuto bytost demiurgem, rozlišovali Boha jako prvotního hybatele a ďábla, který se světem nadále nakládá po svém⁷⁴. Jako demiurg, který vše stvořil, ale mohl vystupovat i samotný Bůh. Gnostici naráželi na paradox, kdy v zahradě Edenu Adam a Eva pojedli zakázaného ovoce a nezemřeli, jak znělo varování, ale naopak prožřeli, uvědomili si vlastní nahotu. Pravdu tak měl ne Bůh, ale had, který je pokoušel, protože „skutečně prožřeli“.⁷⁵

Pojmy dobra a zla se tak gnostikům v tomto příběhu smísily, což vedlo dokonce k tomu, že Satan nebyl v Ráji bytost varující před ovocem Zakázaného stromu; had v sobě nesl podstatu pravého Boha – tedy byl Ježíšem Kristem.

Bogomilství, nahlížené obvykle jako hereze, nesoucí však gnostický odkaz a prvky manichejství, pohlíželo na tuto problematiku ještě zajímavěji.⁷⁶ Bůh podle bogomilů měl dva syny, Satanaela a Krista. Satanael jako prvorozený neuznal Krista za nadřazeného. Tento akt pýchy vedl ke svržení z nebes. Satanael pak vytvořil vlastní svět (kosmos), právě on je tedy starozákonním Bohem Stvořitelem a tvůrcem Pentateuchu. Stvořil rovněž Adama, tedy jeho tělesnou schránku, život mu musel ale vdechnout Bůh výměnou za příslib návrat duší do nebe. Duše je tedy dobrá, je od Boha, zatímco tělesná část člověka patří Zlu. Duše ovšem spočívá v těle jako ve vězení. Bůh nakonec spasí svět vysláním Ježíše Krista mezi lidi, narodí se panně Marii neposkvrněným početím (zde Maria přivede Ježíše na svět pravým uchem). Kristus Satanaela svrhne, ten přichází o koncovku –el (pán, vládce) u jména a je nadále pouhým Satanem, záštiplným nepřítelem. Přes značnou moc a přesvědčení Židů, že je Bohem (nazval se Jahvem) a způsobení fyzické smrti Ježíše po jeho zmrtvýchvstání musel uznat porážku. Od té doby na nebesích zaujal jeho původní místo právě Ježíš.⁷⁷

---

⁷⁴ RUSSELL, J., B. Lucifer: The Devil in the Middle Ages. Ithaca: Cornell University Press, 1984.

⁷⁵ PAGELS, E. Origin of Satan. New York: Vintage, 1995. str. 159

⁷⁶ RUSSELL, J., B. Lucifer: The Devil in the Middle Ages. Ithaca: Cornell University Press, 1984. str. 43

⁷⁷ tamtéž

2.6.2. Zoroastrismus

V zoroastrismu existuje dualistická představa dvou soupeřících mocností⁷⁸, udržovaná i v mithraismu. Zoroastrismus rozlišuje Satanovi podobnou bytost jménem Angri Mainju, nazývaný též Ahriman (zlý duch). Nabízí se srovnání i po vizuální stránce, oba bývali znázorňováni s rohy (např. na mincích). Protikladem je pak Ahura Mazda. Oheň, častý pekelný atribut, je však spojen právě s ním. Je to pán světla, soupeř „prince lži“, jako Ormuzd je nazýván též Sluncem, někdy i Světloňosem. Býval to původně staroiránský bůh, jemuž ale absolutní nadřazenost doplnil až Zoroaster. V zoroastrismu rovněž nalezneme zlého ducha jménem Lež, řídícího síly temnot. Tato představa mohla vést k vytvoření obrazu Satana coby Podvodníka.

To potvrzuje i Jeffrey Burton Russell: "This conflict between truth and the lie was one of the main sources of Zarathushtra's dualism: the prophet perceived Angra Mainyu, the lord of evil, as the personification of the lie. For Zoroastrians (as for the Egyptians), the lie was the essence..."⁷⁹

O vzniku postavy (zde ponechme pro jednoduchost obecný výraz) ďábla v souvislosti se zoroastrismem hovoří také historik Gerald Messadié.⁸⁰

2.6.3. Islám

Islám jako mladší náboženství než výše zmíněné mohl bohatě čerpat inspiraci. Islámu je vlastní představa andělů jako naprosto poslušných bytostí. Klasický luciferiánský motiv zde tudíž nehledejme. Za zmínku však nepochybně stojí postava džina Iblíse, známého též jako Šajtan. Původ názvu je buď převzatý – Iblis pochází z řeckého diabolos a Šajtán je odvozeno od Satana, nebo původní.

---

⁷⁸ HAMILTON, V., P. "Satan." In The Anchor Bible Dictionary. Vol. 5. Edited by David Noel Freedman. New York: Doubleday, 1992. Str. 988

⁷⁹ RUSSELL, J., B. The Devil: Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive. Cornell University Press. str.102

⁸⁰ MESSADIÉ, G. (přel. Navrátilová Danuše): Obecné dějiny Ďábla. Praha: Odeon, 1996.

Dále vycházíme z Bowkera, jehož teorii lze podpořit i textem Koránu:⁸¹ Ve jméně Iblís nalezneme arabský kořen *balasa*, což znamená „trpěl“, samo slovo se pak překládá jako „ten, kdo působí utrpení“ (Korán 10:44, Korán 7:12).

Iblís působil v nebi jako vůdce andělů, nepokořil se však před nově zrozeným Adamem, neuznal nadvládu člověka. Jako džin mohl odmítnout boží záměry a musel opustit nebe. Džinové, bytosti tvořené ohněm, na rozdíl od světelných andělů, měli totiž stejně jako lidé dar svobodné vůle. Existuje názor, že Iblís je protikladem lidského Adama coby vůdce mužů, džin vede jemu podobné rebely. Kterýkoliv z nich pak může být nazýván šajtán. (Korán, súra 18, Al-Kahf).

Jiná verze vypráví příběh Iblíse, rovného mezi anděly, který neuznal Adama jako zázrak stvoření a nepoklonil se. Měl být svržen z ráje, nazývaného zde Jannah, ale vyprosil si odklad, Alláh byl milosrdný a slíbil mu, že trest přesune na den Posledního soudu. Čas zbývající do tohoto dne Iblís chce využít k získání co největšího počtu smrtelníků i vyšších bytostí na svou stranu, aby pak mohl Alláhovi čelit. Ten je však klidný, vědom si své převahy, deklaruje, že uvrhne do pekla všechny, kdo budou stát na konci proti němu (Korán, súra 7, Al-A‘raf, ayah 14-18).

V muslimské tradici jsou to právě Šajtán a jeho služebníci, kdo vedou lidi ke hříchu. Našeptávají jim zlá slova, vedou je k pokušení. Takto všeobecné a rozšířené nebezpečí není ponecháno ze strany Koránu bez odezvy, existuje návod či přímo text k odříkání, jímž se člověk před zhoubným vlivem zlých sil může chránit (Korán, súra 114, Al-Nas, ayat 1–6).

Iblísovým hříchem je opět jednoznačně pýcha, jak potvrzuje úryvek z Koránu: „Iblísi, co ti bránilo, abys padl před tím, co rukama vlastníma stvořil jsem? Jsi pyšný tak, či patříš snad ke vznešeným?“ Odpověděl: „Já lepší jsem než on, mne z ohně jsi stvořil, zatímco jeho jen z hlíny“ (Sád 38:71-85).

Iblís tedy vlastní nadřazenost odvozuje od původu. Je stvořen z ušlechtlejšího materiálu, ohně bez dýmu, proto by měl požívat větší váženosti. Tento moment uvědomění si vlastní vyšší kvality je důležitý v tom, že dává Iblísovi alespoň nějaký důvod proč se nadřadit lidem. Oproti tomu, u Lucifera je důvodem jeho pýchy a vzdoru spíše stav mysli než „tělesný“ předpoklad, uvědomme si navíc, že stvoření člověka u Iblísova příběhu předchází pádu samotnému.

---

⁸¹ BOWKER, J. The Oxford Dictionary of World Religions. NY, Oxford University Press, 1997, str. 273

2.6.4. Jezidismus

Jezidové přišli z Indie, na cestě do v současnosti obývaných oblastí, tedy severního Iráku, Turecka či Gruzie tak narazili na řadu rozličných náboženství, z nichž je mnohá inspirovala či ovlivnila. Oni sami považují svůj vlastní náboženský systém za nejstarší na světě. Ač jsou obvykle považováni spíše za islámskou sektu, mísí se v jejich víře prvky hinduismu, zoroastrismu, judaismu, křesťanství i šamanství. Rozšíření jsou zejména mezi Kurdy.

Podrobný pohled na náboženství nabízí například rozsáhlý soubor textů na webu YezidiTruth.⁸²

Podstatou jezidismu je dualita mezi pasívním Bohem a aktivním vládcem-andělem v pavě podobě jménem Malak (či Melek) Táús. Bůh stvořil svět a sedm andělů, který měl Melek jako nejlepší z nich dokončit. V podobě páva (pták symbolizující barevnost) působil na Zemi a nakonec vdechl život Adamovi v zahradě Edenu. Naučil ho modlit se ke Slunci coby stvořiteli. Po stvoření Evy mělo vzniknout lidské pokolení, první lidé se však neshodli a neobcovali spolu, z jejich izolovaných tělních tekutin vznikl jen ohavný hmyz. Adamovo sémě, uzavřené ve sklenici, však přece jen dalo vzniknout jednomu chlapci, známému jako Shehid bin Jer, tedy „syn ze sklenice“. To byl předek jezidů, kteří tak neuznávají jako prarodičku Evu, pouze Adama jako přímého předka. Od Adama pak přechovávají moudrost, jež mu byla svěřena.⁸³ Jezidi uznávají texty Černé písmo (mustaf reš) a Kniha zjevení (ktébi džalva).

Je fascinující, že přes existenci dobrého Boha na pozadí celého světa patří úcta jezidů právě andělu Malakovi. On je považován za hlavní postavu náboženství a zároveň i pozemského vládce. Jde o ojedinělý případ, kdy padlá andělská bytost nedošla zatracení, ale naopak se zasloužila o blaho ve světě. Možná právě zde nalézáme nejčistší aspekt Lucifera coby Světlonoše, jenž ač nebyl nejvyšší bytostí, došel uznání a obohatil pozemšťany.

---

⁸² YezidiTruth.org - A Humanitarian Organization [online]. [cit. 2014-04-26]. Templars-United States: Dostupné z: http://www.yeziditruth.org/yezidi_religious_tradition

⁸³ tamtéž

Dokonce uhasil peklo, zvládnul to vlastními slzami, které po sedm tisíc let shromazďoval do sedmi nádob. Přes absenci pekla ale existuje určitá představa ráje pro dobré duše, ty zlé čeká zapomnění.

Sluší se připomenout, že dualita jezidismu není založena na ose dobro-zlo, ale pasivita-aktivita. Jezidové tedy nejsou v pravém slova smyslu uctívači ďábla, ač z toho byli často obviňováni. Jednou z pravděpodobných příčin je kromě tajemnosti obklopující tuto skupinu i fakt, že v Koránu je jménem Malak Ta'us označován Satan či ďábel. Shoda těchto bytostí je ale přes vlastní jméno nepodložena.⁸⁴

Mimo to jsou jezidi kritizováni muslimskou stranou, že nejsou tzv. lidem knihy, což je staví na absolutní dno mezi lidskými bytostmi (srovnej: viz výše zmínka o posvátných knihách jezidů). Tato nenávisť bohužel vyústila v průběhu historie v obrovský počet zabitých jezidů během náboženského pronásledování.

2.6.5. Pohanství

Luciferiánský motiv je příznačný pro abrahámovská náboženství, náboženství knihy. To znamená judaismus, křesťanství a islám. Motiv vzdoru a trestu je nahrazen spíše externími znaky, jako jsou rohy jednotlivých bohů či podsvětí život a zlá povaha. To je řadí k Satanovi. Přes značné rozpory se takto nejčastěji zařazují například slovanský Veles, bůh podsvětí, či Loki ze severské mytologie. Není snad přímo archetypálním zlem, ale vyniká podlou povahou a lstivostí. V poslední bitvě o Asgard při soumraku bohů navíc stojí v čele armád útočících nestvůr a obrů. Tento motiv útoku a pomsty těm, mezi nimiž původně Bůh vyrůstal, ho posouvá velmi blízko k Satanovi jako nepříteli Boha či pozdějšímu pohledu na Lucifera, vedoucího (ospravednitelnou?) válku s nebesy. Loki je také někdy spojován se živlem ohně. Zmínili-li jsme nespokojenost s božími záměry, bude vhodné vystopovat její původ a příčiny luciferiánské rebelie. Tomu se věnuje další kapitola, nyní jen v krátkosti připomeňme další Luciferu velmi podobné postavy z Egypta a Babylónu. Egyptský okřídlený had Sati je sražen z nebe, stejně jako planoucí plaz Zu.

---

⁸⁴ YezidiTruth.org - A Humanitarian Organization [online]. [cit. 2014-04-26]. Templars-United States: Dostupné z: http://www.yeziditruth.org/yezidi_reformer_sheikh_adi

V buddhimu nalézáme odlišnou postavu, pána smrti Máru, spojujícím prvkem s naší tematikou je však jeho snaha pokoušet Gautámu, budoucího buddhu, a kazit mu jeho cestu askeze. Zastupuje tak princip zla v protikladu k dobru coby mírumilovné cestě k osvícení.

2.7. Motivy povstání a příčiny pádu

Vraťme se nyní ale ještě k základní myšlence. I výše popsané postavy spojuje odbojná povaha či neuposlechnutí. Jaké jsou příčiny tohoto jednání?

Naprosto jednoznačně lze prohlásit, že základním důvodem nespokojenosti Lucifera byla jeho pýcha. Dnes bychom jazykem psychologie mohli hovořit o neúnosně silném egu, které nedovede přijmout fakt, že existuje někdo jiný s vyšší mocí či k obrazu této moci vytvořený. Pýcha je Luciferův hřích a celkově jeden z hříchů smrtelných. Lucifer ve své pýše nesnesl Boží nadřazenost, k tomuto názoru se přiklání většina křesťanských autorů jako například Origenes, Chrysostom, Ambrož, Jeroným nebo Augustin. Druhým, méně rozšířeným názorem je, že Lucifer ve skutečnosti žárlil na stvořeného člověka, obvykle přímo Adama, jemuž Bůh daroval vládu nad světem, svobodnou vůli a obecně jej viděl výše než právě Lucifera. Toto tvrzení hájili Irenaeus, Tertullián, Justin Martyr nebo třeba Cyprián.⁸⁵

Předkřesťanské knihy Henochovy také hovoří o Luciferově pádu kvůli závisti Adamovi. Pozdější interpretace přinášejí další myšlenky – Luciferův hněv je způsoben upřednostňováním jeho bratra Jesuala nebeským otcem. Lucifer stvořil Hřích a společně zplodili Smrt. Až poté byl svržen či vyhnán z nebe.

---

⁸⁵ Například:

CAIN, A. *The fathers of the church. Jerome. Commentary on Galatians.* Washington, D.C.: CUA Press, 2011. ISBN 0-81320121-7. ISBN 978-0-81320121-4. Str. 74.

HOFFMANN, T. *A Companion to Angels in Medieval Philosophy.* Leiden: BRILL, 2012. ISBN 9-00418346-9. ISBN 978-9-00418346-9. Str. 262

2.8. Satanův návrat a příchod Bestie

Tato práce i v jejím omezeném rozsahu by nebyla úplná bez připomenutí dalšího osudu Satana jako bytosti. Jeho pádem či postupným pokoušením totiž příběh nekončí. Po letech úpadku Satan postupně sbírá sílu a tvoří moc nad světem. Jeho služebníci se spolu s ním vrátí ve viditelné podobě, v nádheře božské úrovně. Tehdy jim většina lidí padne k nohám a budou je uctívat jako božstvo. Takovýto Satan, v nádherném zářícím těle, bude nazván Bestií.

Kniha Zjevení předkládá takovýto popis Satana: “Viděl jsem bestii vystupující z moře, měla sedm hlav a deset rohů, na těch rozích deset korun, a na jejích hlavách rouhačská jména“ (Zjevení 13:11). Vychází se zde z představy, že Satan je v neviditelné podobě drakem, ve viditelné bestii.

Jako rudého draka se sedmi hlavami a deseti rohy popisuje Kniha Zjevení Dávla-Satana i v pasáži, kde se hovoří o boji v nebi. Michael a jeho andělé porazili draka s jeho přívrženci, které představovala jedna třetina nebeských andělů, a svrhli je na zem, drak, uchvatitel světa, byl poražen (Kniha Zjevení 12:7-9).

Bestie, respektive její uctívači, je zmíněna jako poražená u Posledního soudu, uctívači budou mučeni ohněm a sírou za přítomnosti andělů a Beránka (Kniha Zjevení 14:9-10). Motiv věčného ohně trápícího zatracené však může být spíše obrazem symboličtějšího a obecnějšího zničení (Jeremiáš 7:31). Právě krutá msta ohněm a sírou je podle některých názorů Bohu mylně připisovaný trest, pocházející však od satanistických kruhů, snažících se ukázat všemocného Boha jako nelítostnou bytost, libující si v utrpení. (Svědci Jehovovi).

3. Shrnutí poznatků

Rozebrali jsme postupně jednotlivá období s jejich prameny. Nejprve nacházíme obraz Lucifera v starověkých mýtech, kde do značné míry jemu podobné postavy jako například Hélel splývají s astrálními mýty. Starověcí pozorovatelé byli fascinováni soubojem vesmírných těles o vládu nad osvětlováním Země. Nelze se tedy divit, že tuto představu uchopili v širším kontextu a přisoudili jí hlubší pozadí, na němž bohové a další bytosti stoupali ke slávě a následnému pádu. Archaický svět unesl představu, že za

každodenně pozorovatelnými jevy stojí skutky nadpřirozených bytostí (a zde je vhodné zmínit, že právě za těmi nejobvyklejšími ději; náboženství lidem legitimizovalo právě na první pohled samozřejmé jevy, ne jen ty neobvyklé (viz Durkheimovy Elementární formy náboženského života). Výklad blízkovýchodních mýtů je tak logický, stejně jako se nelze divit nápadné shodě mezi jednotlivými mýty, které se mohly vzájemně ovlivňovat a doplňovat (Hebrejci v babylónském zajetí apod.).

Hélel a další jsou „Lucifery“ původními, jitřenkami a světloňosi ve významu skutečného světla. Postupně se pod vlivem monoteistických náboženství stále více nabízí využít tyto mýty ve spojitosti s kritikou pozemských vzpurných a rozpínavých se panovníků. Starý zákon slovy Izajáše reprodukuje výše zmíněné mýty coby líčení osudu pyšného vládce, neposlechnutí božského záměru navíc staví do kontrastu s vymezením Izraele coby Bohem vyvoleného národa, který se staví do opozice vůči národům ostatním. V tomto období ještě rozhodně nemůže být řeč o Luciferovi, tak jak je chápán později. Objevuje se až posléze, za uplatnění vlivu antického prostředí na překlady Bible, konkrétně Jeronýmovy Vulgaty. Nakolik šlo o co nejvhodnější překlad a nakolik o záměrné posunutí významu, nelze s jistotou určit.

Z naší práce ale vyplývá, že pojetí „Lucifer coby Nepřítel, Satan“, tehdy rozhodně ještě neplatí, tato změna a posun přicházejí až s novozákonními texty. Evangelium svatého Lukáše líčí svržení z nebes coby důsledek poražení Bohem, pozemský svět tak získává věčného hosta, božího Nepřítele. K této změně zřejmě dochází v důsledku využití postavy Krista, který se vůči němu může vymezit a lidé tak mají jasněji definovanou možnost volby mezi dobrým a zlým jednáním. Satan získává nové odstrašující podoby draka, hada či se vrací jako Bestie. V této fázi je to již naprosto konkrétní protivník, s nímž nejvyšší mocnosti svádějí vyrovnaný souboj a jenž bude poražen až v posledních chvílích tohoto světa.

Takto dualistická představa Zla a Dobra je pak reflektována i v dalších náboženstvích, přičemž ovlivňování probíhá více směry. Nelze se proto divit, že pozdější popisy Satana či obecně d'ábla jsou stále konkrétnější a zacházejí i do značných detailů. Zobrazení však není předmětem této práce, dodejme jen to, že od rozlišných představ v průběhu středověku dochází k určité unifikaci, což ve své knize podrobněji rozebírá například Muchenbled⁸⁶.

---

⁸⁶ MUCHENBLED, R. (přel. Vymazalová Jana): Dějiny d'ábla. Praha: Argo, 2008.

Závěr

Cílem této práce bylo předložit otázky, pátrající po Luciferově původu, charakteristikách a jeho transformaci v Satana. Tyto otázky měly potvrdit či vyvrátit námi stanovenou hypotézu dvou odlišných konceptů postavy, které později splývají. Rozdělili jsme toto pátrání do více etap podle dostupných dobových zdrojů.

Od období mytologického, kde jsme našli shodu v představě mytických bytostí, sledovaných od vzestupu po jejich pád, jsme se přesunuli k monoteistickému náboženství. Mytologii a báje tak nahradily knihy židovské a křesťanské tradice. V nich jsme vystopovali vývoj postavy od Světlohoše k Nepříteli a vše podložili vhodnými ukázkami z Bible i apokryfní literatury. To, jak se postava Lucifera či Satana v průběhu věků měnila, ukazuje, jak silnou roli ve společnosti nejen starověké hrají mytologie a náboženství. Postava totiž vždy reflektovala soudobé uvažování a sloužila jako dobrý příklad toho, na co chtěli kritici či učenci obecně upozornit. Vystavění civilizace na pilířích monoteistického náboženství s sebou neslo obraz Lucifera-Satana jako oponenta boží moci, jehož vzpoura byla vždy vysvětlena a náležitě barvitě vylíčena jako logicky neúspěšná, když si dovolil stát proti absolutní autoritě. Takto si společnost zvykla na přijetí diktátu ze strany světské moci, která se jevila jako opodstatněná a v souladu s božím záměrem.

Je třeba mít na paměti, že věci z pohledu našich předků měly své pevné místo, legitimizované také právě náboženstvím a mýty. Odklon od tohoto schématu a symbolické přiklonění se k tomu, kdo do něj nezapadal, tedy Luciferovi či Satanovi, tak musely lidi odedávna lákat příchutí zakázaného ovoce. Nelze se proto divit, že postupem času v dobách, které už stojí vzhledem k rozsahu práce mimo náš záběr, se dočkal Lucifer určité „rehabilitace“ a mohl tak fungovat například jako literární hrdina Miltonova eposu *Paradise Lost*.

Popsat tento oblouk znovupřijetí Lucifera jako romantické (a až tragické) postavy je lákavým námětem pro další výzkum, také vzhledem k dostatku materiálů, které Luciferovu postavu dále rozvíjejí a obohacují (a snad také trochu polidšťují). Ukazuje se totiž, že určitá míra vzdoru či neposlušnosti zřejmě byla lidem vlastní ve všech obdobích. K tomu dobře slouží právě námi zkoumané mytologické a náboženské postavy. Vzestup novodobých sekt a církví, stavících se do opozice vůči tradičním hodnotám, spolu s proniknutím do popkultury, je toho důkazem. To vše spolu se studiem subkultur, na něž měly a mají Lucifer či Satan pomyslný vliv, představuje

rozsáhlý okruh dalších možných výzkumů, sestavujících tak spolu s naším spíše popisným textem ucelenější náhled na tuto problematiku.

Summary:

The main goal of this thesis is tracing of Lucifer's origin, characteristics and his transformation to Satan. We tried to confirm or reject our hypothesis of two different concepts of this character, later entwined together. Our searching is divided into particular eras according to historical sources. During mythological era the image of Lucifer and primordial deities and characters is mirroring, from their ascend to their fall. After this period the monotheistic religions appeared, mythology and legends are substituted by the books of Christian or Jewish tradition. There the evolution of character from Lightbringer to Enemy has been found, quoting the Bible and apocryphal literature as well. The changing of Lucifer during the eras is showing the strength of mythology and religion and their impact on ancient society. The character had always served as an image of contemporary thinking and example of what the critics and scholars were discussing. Building the civilisations based on monotheological religion has brought the image of Lucifer – Satan as the enemy of divine power, whose rebellion had always been described as necessarily unsuccessful – the only logical conclusion to standing against the absolute might and omnipotence. Thus, the society has been raised to grow under the shadow of profane power and rule, seen as justified and according with the mandate of heaven.

Everything had its own place in the world of our ancestors, legitimized by the religion and myths. The departure from this scheme and embracing the fallen ones or those not bound by the divine law – Lucifer and Satan – had forever the taste of forbidden fruit for the people. Not surprisingly, the upcoming times had brought Lucifer into new light, some kind of rehabilitation, presenting him even as hero of literature, e.g. in *Paradise Lost* by John Milton. To describe this curve of evolution and returning the character is the topic for another research. The new Lucifer should be seen as tragic and romantic literary figure, according to new attributes of him; making him more human and showing his weakness.

The defiance or disobedience seem to be very humane during the history. The ascending of modern sects and churches opposing traditional view on religious life, emerging into popculture can clearly be seen. This topic itself is interesting field of research for other works.

Použitá literatura:

ALDEN, R., L. Lucifer, Who or What?

Dostupné z: http://www.biblicalstudies.org.uk/pdf/bets/vol11/11-1_alden.pdf

AMSLER, M., Etymology and Grammatical Discourse in Late Antiquity and the Early Middle Ages (John Benjamins 1989 ISBN 978-9-02724527-4).

ANSLEY, G. Undeniable Biblical Proof Jesus Christ Will Return to Planet Earth Exactly 2,000 Years After the Year of His Death. 2010. Minneapolis: Hillcrest Publishing Group. ISBN 1-93610744-9. ISBN 978-1-93610744-5.

BAMBERGER, Bernard. Fallen Angels: The Soldiers of Satan's Realm. Jewish Publication Society. ISBN: 1-56618-850-X, 1952. Republished by Barnes & Noble Books in 1995.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona (přel. Ekumenické komise pro Starý a Nový zákon). Praha: Česká biblická společnost, 1996.

Bible kralická. Česká biblická společnost, 2010. ISBN 978-80-87287-26-2.

BALABÁN, M., BIČ, M. a další, Starozákonní překladatelská komise. Výklady ke Starému zákonu, díl IV.

BIČ, M. (ed.): Biblická konkordance. Díl 1, A – K. Praha: Kalich, 1961.

BLACK, J. The Secret History of the World. As Laid Down by the Secret Societies. 2013, London: Quercus. ISBN 0-85738308-6. ISBN 978-0-85738308-2.

BLACK, J.; GREEN, A. 1992. Bohové, Démoni a symboly starověké Mezopotámie. Volvox Globator. 1999

BOTTERWECK, G. J., Theological Dictionary of the Old Testament, Volume 15.

BOWKER, J. The Oxford Dictionary of World Religions. New York, Oxford University Press, 1997.

BRATCHER, D. "Lucifer" in Isaiah 14:12-17 Translation and Ideology. [online]. [cit. 2014-04-26]. Dostupné z: <http://www.crivoice.org/lucifer.html>

CAIN, A. The fathers of the church. Jerome. Commentary on Galatians. Washington, D.C.: CUA Press, 2011. ISBN 0-81320121-7. ISBN 978-0-81320121-4.

CALVIN, John. Commentary on Isaiah. I:404. Translated by John King. Charleston. 2007. S.C.: Forgotten Books.

CHARLES, R.H. The Book of Enoch: Together with a Reprint of the Greek Fragments. reprint ed. Kessinger Publishing, LLC, 1995. ISBN 978-1564595232

CHARLESWORTH, J., H. Old Testament Pseudepigrapha-set. Hendrickson, 2010. ISBN 9781598564891

CONINGTON, J., P. Vergili Maronis opera. P. Vergili Maronis Opera. Oxford, London. Whittaker and Co., Ave Maria Lane. 1876.

DANIELS, D., W., Answers to Your Bible Version Questions. 2002

DILLARD, B., Raymond - Longman III, Tremper, Úvod do Starého zákona, Praha 2011

DOORLY, W., J. (1992). Isaiah of Jerusalem. New York: Paulist Press. p. 93. ISBN 978-0-80913337-6.

DUBOV, N., D. Kelipot and Sitra Achra, dostupné z:

http://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/361900/jewish/Kelipot-and-Sitra-Achra.htm

Encyclopaedia Britannica.

FOILLOUX, D. et al. [eds.]. Slovník biblické kultury. Praha: EWA, 2002. ISBN 80-900175-7-6.

GELLER, S., G., The Religion of the Bible, in: Berlin, Brettler, M., Z. The Jewish Study Bible.

- Jewish Publication Society. Oxford University Press, 2004.
- GINZBERG, L. The Legends of the Jews, volume II: From Joseph to Exodus. 1909.
- GRAHAM, Billy. Angels. Ringing Assurance that We Are Not Alone. 1995. Nashville, Tennessee. Thomas Nelson Inc. ISBN 0-84993871-6. ISBN 978-0-84993871-9.
- HAYS, C., B. Death in the Iron Age II & in First Isaiah. 2011.
- HELLER, J. Starověká náboženství, Kalich, Praha 1988 (1. vyd. 1978)
- HAMILTON, V., P. Satan. In The Anchor Bible Dictionary, vol. 5, ed. David Noel Freedman (New York: Doubleday and Co., 1992)
- Karmelitánské nakladatelství 1988. 2. vydání
- HOFFMAN, T. A Companion to Angels in Medieval Philosophy. Leiden: BRILL, 2012. ISBN 9-00418346-9. ISBN 978-9-00418346-9.
- HRUŠKA, B., MATOUŠ, L., Prosecký, J., Součková, J. Mýty staré Mezopotámie. Sumerská, akkadská a chetitská literatura na klínopisných tabulkách. Odeon. Kolektiv autorů, Knihy tajemství a moudrosti II (Mimobiblické židovské spisy - pseudepigrafy), Vyšehrad, Praha 1998
- KOPPOVÁ, J. Izraelští proroci (Israels Propheten - Gottes Zeugen heute. 1991. Edice Biblistika. 2001. ISBN 80-7192-507-1
- LANEY, J. C. (1997). Answers to Tough Questions from Every Book of the Bible. Grand Rapids, MI: Kregel Publications. 1997. ISBN 978-0-82543094-7.
- LEEMING, D., A. The Oxford Companion to World Mythology. 2005. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-515669-0.
- LEITH, M., J., W. From Seraph to Satan. Bible Review. Dec 2004.
- LEVI, E. Philosophie Occulte, Serie II
- MANLEY, J. Isaiah through the Ages. St Vladimir's Seminary Press. 1995. ISBN 978-0-96225363-8.
- MARTIN, R. Midr. Abkir in Yalk. Pugio Fidei.
- MESSIADÉ, G. (přel. NAVRÁTILOVÁ, D.): Obecné dějiny Dábla. Praha: Odeon, 1996.
- MIGNE, J.P., Maximus Confessor, Questions To Thalassios, in Patrologia Graeca, 90.243 – 786, In: Russell, Lucifer.
- MILLS, W., E., BULLARD, R. Mercer Dictionary of the Bible (3rd and corr. printing. ed.). Mercer University Press, 1997. ISBN 0865543739
- MUCHENBLED, R. (přel. VYMAZALOVÁ, J.). Dějiny d'ábla. Praha: Argo, 2008.
- NOLA, A., M. di. Dábel a podoby zla v historii lidstva. 1998: Volvox Globator, 1998. 403 s.
- NOWELL, I., 101 Questions and Answers on Angels and Devils. 2010. Paulist Press. ISBN 978-1-61643918-7.
- PAGELS, E. Origin of Satan. New York: Vintage, 1995.
- PALLISTER, W., Between Worlds. 2008. University of Toronto Press. ISBN 978-0-80209835-1.
- POLÁK, J., A. Pán jmění. Esej o Belzebubovi. Dostupné z: <http://jaroslavpolak.blog.idnes.cz/c/257791/Pan-jmeni-esej-o-Belzebubovi.html>
- POPE, M., H. El in Ugaritic Texts [online]. [cit. 2014-05-14]. Dostupné: <http://books.google.cz/books?id=ns4UAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=cs#v=onepage&q&f=false>
- RANDOLPH, K., J. Winged Serpents in Isaiahs Inaugural Vision. Samford University.
- RIDDERBOS, J. The Bible Student's Commentary: Isaiah. Translated by John Vriend. 1985. Grand Rapids, Michigan: Regency.
- RUSSELL, J., B. The Devil: Perceptions of Evil from Antiquity to Primitive. Cornell University Press.

- RUSSEL, J., B. Lucifer: The Devil in the Middle Ages. Ithaca: Cornell University Press, 1984.
- SADEK, V. Židovská mystika. Praha. Fra, 2003. ISBN 80-86603-05-9.
- SIMCHA, P., R., Aronson, A. Jewish Views of the Afterlife. Inc: Northvale, 1996.
- SEGERT, S. Starověké dějiny židů. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1995.
- STEHLÍK, O. Ugaritské náboženské texty. Kanaanské mýty, legendy, žalmy, liturgie, věštby a zařikávání pozdní doby bronzové. Vyšehrad Praha 2003.
- Svědkové Jehovovi. Hlubší pochopení Písma, sv. 1, str.9, „Abaddon“.
- TOMLIN, G. Sedm hlavních hříchů a jak je překonávat; Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2009. ISBN 978-80-7195-249-7.
- WOLF, H., M. Interpreting Isaiah : the suffering and glory of the Messiah. Grand Rapids, Mich.: Academie Books. 1985. ISBN 978-0-31039061-9. str. 112.
- Dostupné z:
http://books.google.cz/books?id=hQ6YdyS_ATEC&pg=PA112&dq=herbert+wolf+%22refer+to+a+specific+ruler%22&redir_esc=y#v=onepage&q=herbert%20wolf%20%22refer%20to%20a%20specific%20ruler%22&f=false
- WISEMAN, D.,J., Tiglath-pileser III. Encyclopaedia Britannica. Dostupné z:
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/595535/Tiglath-pileser-III>
- YOUNGBLOOD, R. F. Fallen Star - The evolution of Lucifer. Bible Review. 1998

Internetové zdroje:

www.biblegateway.com
<http://www.deliriumsrealm.com>
<http://www.chick.com>
<http://crivoice.org>
<http://freeglobe.parlamentnilisty.cz>
<http://www.godfire.net>
<http://www.gotquestions.org>
<http://earlychristianwritings.com>
<http://www.ellenwhiteova.cz>
<http://www.chabad.org>
<http://www.jewishencyclopedia.com>
<http://www.kabbalah.info>
<http://myty.info>
<http://www.much-ado.net>
<http://www.newadvent.org>
<http://www.one-gospel.org>
<http://pekelné.webnode.cz>
<http://www.project-syndicate.org>
<http://www.religioustolerance.org>
<http://www.sacred-texts.com>
<http://www.theosophy-nw.org>
YezidiTruth.org